

Vilniaus pedagoginis universitetas
Pedagogikos katedra

Vladas Rajeckas

**Pedagogika –
ugdymo mokslas ir menas**

Vilnius, 1999

UDK 37.01
Ra-151

Rekomendavo spausdinti Vilniaus pedagoginio universiteto pedagogi-
kos katedra.

Recenzentai:

doc. dr. Antanina Grabauskienė
prof. habil. dr. Juozas Vaitkevičius

Turinys

Įvadas	5
1. Pedagogikos supratimas	6
1. 1. Pedagogikos objektas	6
1. 2. Pedagogika – mokslas ir menas	20
2. Svarbiausieji pedagogikos raidos bruožai	29
3. Pedagogikos mokslų sistema	46
4. Pedagogikos ryšys su kitais mokslais	54
5. Pedagogikos mokslinis tyrimas ir jo metodai	60
Literatūra	74

Įvadas

Pastaraisiais metais pedagogikos raida vis spartėja – didėja asmenų skaičius, tiriančių ugdymo problemas. Net septyniuose Lietuvos aukštosiose mokyklose veikia edukologijos doktorantūra. Iš kitos pusės, keičiasi pats požiūris į pedagogiką, kadangi ugdymo objektu supratimas ne tik vaikas, paauglys ar jaunuolis, bet ir suaugęs žmogus. Todėl net keičiamos ugdymo mokslo sąvokos, diskutuojama dėl įvairių pedagoginių terminų supratimo. Pavyzdžiui, įsigali edukologijos terminas, kurio įvedimas, kaip rodo šiame leidinyje pateikta medžiaga (50-53 psl.), net prieštarauja Lietuvos vyriausybės nutarimams.

Rengiant mokytojus, ypač svarbu ugdyti jų kūrybinį požiūrį į pedagogiką – juk pedagogika yra ne tik mokslas, bet ir menas. Todėl šioje metodinėje priemonėje, kuri apima pačią pedagogikos pradžią, ir bandoma paanalizuoti pedagogikos esmės supratimą, jos ryšius su kitais mokslais, jos tyrimo metodus, naujus požiūrius į pedagogikos mokslų sistemą. Manau, kad pateikti klausimai ir užduotys skatins studentų savarankišką kūrybinę mintį.

Autorius širdingai dėkoja šio darbo recenzentams doc. dr. Antaninai Grabauskienei ir prof. habil. dr. Juozui Vaitkevičiui už kritines pastabas ir pasiūlymus, padėjusius geriau parengti šį leidinį.

Būsiu dėkingas už pareikštas pastabas ir pasiūlymus, kuriuos prašau siųsti šiuo adresu: Pedagogikos katedra,

Vilniaus pedagoginis universitetas

Studentų g. 39

LT-2034 Vilnius

Autorius

1. Pedagogikos supratimas

1. 1. Pedagogikos objektas

Kas apsprendžia žmogaus padėtį visuomenėje? Ką tiria pedagogika? Kaip suprantamas ugdymas? Kas tai yra mokymas? Ką reiškia sąvoka “lavinimas”? O kas tai yra auklėjimas? Koks lavinimo ir auklėjimo santykis su mokymu? Kodėl ugdymas – visuomeninis reiškinys?

Pedagogika – ugdymo mokslas

Žmogus – visuomenės narys. Kiekvieno atskiro žmogaus padėtį ir vaidmenį visuomenėje lemia daugybė sąlygų, iš kurių viena svarbiausių – žinios ir profesinė kompetencija, asmenybės kūrybingumas, gebėjimas bendrauti, apskritai jo asmenybės išsivystymo lygis. Visa tai didele dalimi nulemia jaunosios kartos ugdymo pobūdis tiek šeimoje, tiek ugdymo įstaigose, t. y. istoriškai susiformavusi vaikų ir jaunimo rengimo gyvenimui sistema.

Ugdymas atsirado kartu su žmogumi ir visuomet buvo labai reikšminga visuomeninio gyvenimo funkcija. Pamažu kaupia ir perduodama iš kartos į kartą jaunosios kartos ugdymo patirtis, apibendrinta liaudies sakytinėje kūryboje, kiek vėliau atsispindėjo teologijos, filosofijos, politikos, retorikos veikaluose; tik apie XVII-XVIII amžių, prasidėjus spartesnei gamybos plėtočiai, kaupiantis visuomenės patyrimui, vystantis mokslui ir paspartėjus jo diferenciacijai, plečiantis mokyklų, kaip specialių mokymo įstaigų, tinklui, kartu išryškėjus tokio visuomeninio reiškinio, kaip ugdymas, svarbai, nuo filosofijos atsiskyrė jaunosios kartos rengimo gyvenimui mokslas – pedagogika.

Vadinasi, **pedagogika – žmogus ugdymo mokslas.**

Žodis pedagogika” yra kilęs iš dviejų graikų kalbos žodžių: pais – vaikas, ago, again – vesti, valdyti, auklėti (paidagogos – vaikų vedžiotojas,

paidagogeion – mokykla). Mat senovės Graikijoje pedagogais buvo vadinami asmenys (paprastai vergai), kurie lydėdavo šeimnininko vaikus į mokyklą ir juos prižiūrėdavo. Graikų kalba “paidagogika” buvo suprantama kaip ugdymo menas. Ilgainiui pedagogais imta vadinti mokytojus ir auklėtojus, o dabar šiuo žodžiu vadinami dar ir pedagogikos dalykus tiriantys mokslininkai.

Pats terminas “pedagogika” pradėtas vartoti XVII a. pradžioje. Anglų filosofas F. Bekonas 1623 m. pateikė mokslų klasifikaciją, kurioje mini ir pedagogiką, suprasdamas ją kaip vadovavimą skaitymui. Pedagogiką kaip mokslą įtvirtino čekų pedagogas J. A. Komenskis (1592-1670), nors jį vadino didaktika (pagrindinis jo veikalas yra “Didactica magna” – “Didžioji didaktika”, 1632 m.). Pedagogikos terminas įsigali XVIII a. antrojoje pusėje, pradėjus universitetuose dėstyti šį dalyką, steigti pedagogikos katedras (pirmąją universitetinės pedagogikos katedrą 1779 m. įkūrė vokiečių filosofas E. Ch. Trapas (Trapp) Vokietijoje, Halės m.), spausdinti pedagogikos knygas. Vokiečių filosofas I. Kantas (1724-1804) Karaliaučiaus universitete skaitė paskaitas apie vaikų mokymą, kurios išėjo knyga “Apie pedagogiką”.

Pažymėtina, jog ilgą laiką terminas “didaktika” (iš graikų kalbos žodžio “didasko” – mokau) buvo vartojamas pedagogikos prasme, t. y. kada buvo kalbama apie mokymą, lavinimą ir auklėjimą. Tik nuo XIX amž. vidurio didaktikos terminu imta vadinti mokymo teoriją. Taip didaktiką suprato įžymus vokiečių pedagogas A. Dystervėgas savo knygoje “Vadovas vokiečių mokytojams lavinti” (1835 m.).

Vadinasi, terminas “didaktika” ir “pedagogika” nuo seno įvairiai vartojami. XX amžiuje nusistovi šių sąvokų turinys: visuotinai suprantama, jog didaktika, kaip mokymo teorija, yra ypač svarbi pedagogikos mokslo – mokslo apie ugdymą – dalis. Todėl ne retai, kalbant apie pedagogiką, turiama mintyje mokymas, mokymo proceso organizavimas, t. y. didaktika.

Pedagogikos objektas – žmogus. Tačiau žmogų įvairiais aspektais tiria ir daugelis kitų mokslų, visų pirma filosofija, biologija, fiziologija, antropologija, psichologija ir pan. Pedagogika, remdamasi kitų mokslų duomanimis, nagrinėja tik jai būdingą dalyką – žmogaus ugdymą. Tai unikali pedagogikos mokslo funkcija – praktiškai bei empiriškai patikrintų ir teoriškai pagrįstų ugdymo (mokymo, lavinimo ir auklėjimo) principų, turinio, organizavimo, metodikų ir t. t. kūrimas.

Būtina akcentuoti, jog **pedagoginių reiškinių esmė ryškiausiai atspindi vaikų ir jaunimo ugdymo procese**, kuriame ypatingą vietą užima **mokymas**. Tas amžius yra ypač reikšmingas ir būdingas asmenybės vystymesi, nes vyresnieji nuolat perduoda jaunajai kartai svarbiausias žinias, kultūrą, moralines vertybes, bendravimo bruožus ir pan., t. y. sukauptą visuomeninę patirtį. Taip vaikai ir jaunimas rengiamas gyvenimui, darbui. Todėl daugelį dešimtmečių pedagogika buvo suprantama kaip jaunosios kartos ugdymas.

Pastaruoju metu vis labiau akcentuojama, jog žmogaus ugdymas tęsiasi visą gyvenimą – spartaus mokslinio-techninio progreso sąlygomis neišvengiamai būtina nuolat papildyti turimas žinias; gyvenimas taip pat verčia žmogų neretai permąstyti savo požiūrį į įvairius gyvenimo reiškinius, naujai žvelgti į vertybes. Keliami mintis, jog ugdymas turi tapti nepertraukiamu procesu (permanentiniu), kalbama apie permanentinę ugdymo sistemą. Todėl pedagogikos objektu siūloma laikyti tik jaunosios kartos ugdymą. Jau įsigali nauja, platesnė sąvoka, dalinai keičianti pedagogiką – **edukologija** (iš anglų kalbos education – tai plačiai naudojama švietimo, lavinimo auklėjimo, ugdymo prasme sąvoka; lot. – educatio – lavinimas, auklėjimas, švietimas). Siūloma apibrėžti taip: “Edukologija yra mokslas, tiriantis permanentinį žmogaus ir grupių ugdymą” (13, p. 14)/ Yra siūlymų edukologiją suvokti tik kaip saviugdą mokslą (23, p. 49).

Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. spalio 7 d. nutarimą Nr. 729 patvirtintą mokslo klasifikaciją prie socialinių mokslų srities priskiriama edukologija (6A), o pedagogika neminima. Vadinasi, pedagogika – edukologijos dalis.

Paprastai ugdymas suprantamas kaip visuomenės patirties, tautos kultūros perdavimas jaunajai kartai. Nesunku pastebėti, kad tą patirtį ir kultūrą jaunoji karta įgyja iš įvairių šaltinių visokiais keliais ir būdais. Jau nuo pat pirmųjų savo gyvenimo dienų vaikai, stebėdami aplinką ir bendraudami su artimaisiais, daug pamato ir sužino, o toliau augdami vis daugiau ir daugiau patiria bei suvokia. Lankant darželį, o ypač mokyklą, jiems atsiskleidžia daug gamtos paslapčių, vaikai įgyja mokslinių žinių pagrindus, vis geriau suvokia žmonių santykius, išsąmonina įvairias vertybes ir pan. Jų patirtį sparčiai plečia ir masinės informacijos priemonės, ypač televizija, spauda, kinas ir pan., taip pat bendravimas su kitais žmo-

nėmis. Vadinasi, **asmenybę ugdo visa aplinka** – tai socialinio formavimo procesas.

Tačiau pedagogikos objektas yra siauresnis – **ji nagrinėja specialiai organizuotą jauno žmogaus ugdymą**, kuriam vadovauja turintieji atitinkamą pasirengimą asmenys – pedagogai (taip pat tėvai), t. y. tiria pedagoginį procesą. Šiame procese veikia ugdytojas (pedagogas, tėvas) ir ugdytinis (vaikas, moksleivis). Jiems kartu veikiant ir įvairiai bendraujant, nuolat turtėja ugdytinio asmenybė – ugdytinis keičiasi, perimdamas vyresniųjų sukauptą patirtį. Kartu, atsizvelgiant į visuomeninio gyvenimo keliamus reikalavimus, siekiama jaunąją kartą perorientuoti, ypač mūsų gyvenamuoju laikmečiu. “Atgimstančiai tautai reikia atitinkamos kultūrinės savimonės bei lygio žmogaus, kuris galėtų pats atsinaujinti ir atnaujinti visuomenę. Tokio žmogaus ugdymas – naujosios švietimo sistemos uždavinys” [30, p. 3].

Vadinasi, **pedagogika nagrinėja žmogaus formavimo procesą** – pedagogo ir jo vadovaujamų asmenų veiklą, kuri skirta pastarųjų asmenybei ugdyti.

Pedagogika nagrinėja daug klausimų: ugdymo tikslus, švietimo sistemos principus, mokymo turinį (ko mokyti), mokymo principus, mokymo metodus, mokymo organizavimo formas (kaip mokyti), mokymo rezultatų apskaitą, auklėjimą mokymo procese, tautinį, religinį, dorovinį, darbinį, estetinį ir fizinį auklėjimą, elgesio kultūros ir drausmės ugdymą, mokinių organizacijų veiklą, mokyklos darbo organizavimą, jos santykius su šeima; įvairiais aspektais nagrinėjami mokytojo veiklos ir santykių su moksleiviais bei kitais žmonėmis klausimai.

Kaip ir daugelį dešimtmečių, taip ir šiuo metu ypatingą vietą tarp pedagogikos nagrinėjamų klausimų užima ko ir kaip mokyti bei kitos mokymo teorijos (didaktikos) problemos.

Pagrindinės pedagogikos sąvokos

Pati plačiausia ir ypač pastaruoju metu labai dažnai naudojama pedagogikos sąvoka, kuri net nevienodai traktuojama – **ugdymas** (1).

Ši sąvoka įvairiuose šaltiniuose suprantama ir kaip ugdytojų bei ugdomųjų bendra veikla, ir kaip jų sąveika, ir kaip vyresniųjų bei vaikų bendravimas, vadovavimas jaunajai kartai, net jos valdymas. Tačiau ugdymas,

kaip matyti iš ką tik pateiktos medžiagos, yra labai sudėtingas ir kartu tikslingas procesas. Iš tikrųjų ugdymu apimant pedagogų ir besimokančiųjų bendrą veiklą, jų įvairiapuši bendravimą, suaugusiųjų vadovavimą ir pan., siekiama ypač reikšmingo tikslo – perduodant svarbiausią visuomeninės patirties dalį (būtiniausias žinias ir vertybes, elgesio bruožus, formuojant protinius bei praktinius mokėjimus bei įgūdžius ir pan.), išugdyti asmenybę, kuri galėtų orientuotis pasaulyje, būtų parengta gyvenimui ir darbui. Tam pagrindinė ir iš esmės visuomenės raidą apsprendžianti sąlyga – siekimas, kad jaunoji karta perimtų svarbiausius žmonijos patirties dalykus. Be to negali egzistuoti visuomenė, be to negali būti visuomenės progreso. Vadinasi, **ugdymas – visuomeninės-istorinės patirties jaunajai kartai perdavimas, siekiant parengti ją gyvenimui ir darbui.**

Taip suprantant ugdymą akcentuojama, jog šiame procese vyksta tam tikras santykiavimas arba bendravimas tarp vyresniųjų (tėvų, mokytojų ir pan.), kurie turi patirtį, specialiai pasirenkę ją perteikti, iš vienos pusės, ir vaikų, jaunosios kartos, kuriems ši patirtis perduodama, iš kitos pusės. Vadinasi, vyresnieji natūraliai atlieka vadovaujantį vaidmenį – jie perteikia vaikams ir jaunimui žmonijos kauptos patirties dalį žinių, mokėjimų ir įgūdžių, įvairių vertybių, bendravimo formų ir pan. pavidalu ir vadovauja ugdomųjų veiklai, jiems perimant šią patirtį. Kartu šiame procese, remiantis įgytomis žiniomis bei vertybėmis, formuojamas auklėtinių požiūris į aplinką ir kitus žmones, charakterio bruožai, elgesio įpročiai, taip pat ugdomi gebėjimai, pažinimo jėgos (mąstymas, kalba, vaizduotė ir pan.). Ugdymas vyksta, kaip jau minėjome, veikiant vaiką jį supančiai aplinkai, skatinančiai ugdytinį tobulėti visų pirma psichiškai ir socialiai.

Tačiau **ypatingą vaidmenį ugdyme vaidina organizuotas pedagoginis procesas**, kurį vykdo mokykla – čia per palyginti labai trumpą laiką besimokantieji ypač daug sužino ir išmoksta.

Siauresnės sąvokos, įeinančios į “ugdymą”, yra mokymas, lavinimas ir auklėjimas.

Mokymas – pedagoginis procesas, kurio metu mokiniai, mokytojo vadovaujami, įgyja žinių, mokėjimų bei įgūdžių; šiame procese kartu vystosi mokinių pažinimo jėgos ir intelektas, formuojasi jų pažiūros ir vertybes (t. y. jie lavinami ir auklėjami). Mokymas – tai svarbiausia mokyklos funkcija ir kartu pagrindinis susistemintų žinių, praktinių bei proti-

nių mokėjimų ir įgūdžių įgijimo kelias, turintis didžiulę įtaką mokinius parengti darbui ir gyvenimui šiuolaikinėje visuomenėje. Svarbiausia mokymo organizavimo forma yra pamoka, ir jų tvarkaraštis (kasdien 5-6 pamokos) yra itin reikšmingas mokinių gyvenimo reglamentas. Tai dvipusis procesas, įjungiantis mokyto veiklą (visą mokymo organizavimą, jo aiškumą, vadovavimą savarankiškam darbui, mokymosi rezultatų tikrinimą ir pan.) ir mokinių mokymąsi (jų veiklą, realizuojant mokymo tikslus), todėl šio proceso sėkmė priklauso nuo šių abiejų komponentų sąveikos (27).

Tiesa, žinių įgyjama ne tik mokykloje – ypatingą reikšmę asmenybės vystymuisi turi savimoka, žinių įgijimas savarankiškai (per spaudą, televiziją ir pan., bendraujant su kitais žmonėmis, stebint įvairius reiškinius). Tačiau **mokymo metu įgyjami žinių pagrindai, mokiniai mokosi jas taikyti praktikoje, svarankiškai plėsti ir tobulinti**. Kadangi dabar ypač daug informacijos gaunama už mokyklos sienų, per pamokas labai svarbu panaudoti iš įvairių šaltinių savarankiškai įgytas žinias, jas sisteminti ir interiorizuoti, kartu skatinant jas plėsti. Vadinasi, šių dienų mokymui mokykloje keliami ir tokia funkcija – sisteminti iš įvairių šaltinių savarankiškai įgytas žinias, įvairaus pobūdžio patirtį.

Savimoka, savišvieta – tai savarankiškas žinių siekimas, mokėjimų ir įgūdžių tobulinimas.

Lavinimas – tai ugdomųjų asmenų žinių, mokėjimų bei įgūdžių, jų sistemos įvaldymas, fizinių ir protinių galių (atminties, pastabumo, dėmesio, mąstymo ir jo operacijų, kalbos, vaizduotės) **tobulinimas**. Lavavimo rezultatas – išsilavinimas, kuris įgyjamas visų pirma mokymo metu, taip pat savarankiškai kaupiant įvairią informaciją, taipogi įvairioje veikloje, stebint, bendraujant. Pagal tikslus pedagoginiame procese vykdomas visų pirma protinis, taip pat darbinis, techninis, meninis, fizinis lavinimas.

Būdingiausi išsilavinusio žmogaus bruožai – tai ne tik visapusiškas pasaulio pažinimas, profesinis meistriškumas, bet ir nuolatinis žinių plėtimas ir gilinimas, taip pat gebėjimas tomis žiniomis naudotis, jas taikyti praktikoje (žinoti – tai dar nereikia mokėti). Negalima nepažymėti ir tokios aplinkybės, jog išsilavinimą sąlygoja istorinės sąlygos, pvz., viduramžiais išsilavinusiu buvo laikomas mokantis skaityti ir rašyti. Mūsų gyvenamuosiu laikotarpiu ir išsilavinęs žmogus (sakysim, turintis aukštąjį mokslą), nuolat nepapildantis savo žinių, greitai gali atsilikti nuo gyvenimo keliamų

reikalavimų. Būdinga ir tai, jog kuo aukštesnis žmogaus išsilavinimas, tuo jis kultūringesnis, nors neretai būna ir atvirkščiai.

Auklėjimas – tai asmenybės dorovinių ir estetinių vertybių, dvasinių poreikių, įsitikinimų ir idealų, charakterio bruožų, kultūringo elgesio įgūdžių bei įpročių formavimas. Kitaip sakant, tai asmenybės, jos vidinio pasaulio, perimant jai bendražmogiškasias vertybes, dorovingumo ugdymas. Vadinasi, auklėjimu siekiama išugdyti “vertingą asmenybę”, auklėtinį padaryti tokiu, “koks jis turi būti” (S. Šalkauskis). Todėl tai kryptingas ir tikslingas, bet kartu ir labai sudėtingas, prieštaringas, didele dalimi visos aplinkos, ypač šeimos, sąlygojamas procesas, neretai neduodantis laukiamų rezultatų. Kada sakome, jog žmogus yra išsilavinęs, bet netinkamai išsiauklėjęs, turime galvoje, kad jis nėra dorovingas ir netinkamai elgiasi.

Vykdomas dorovinis, religinis, tautinis, darbinis, tarptautinis, estetinis auklėjimas.

Mokykloje auklėjimas vyksta visų pirma mokymo metu, o taip pat įvairiame užklasiniame darbe, ypač klasės auklėtojo organizuojamoje veikloje. Mokymo procese auklėja tiek mokomosios medžiagos turinys, tiek pati mokymo organizacija, taip pat mokytojo asmenybė, jo pavyzdys, santykių su mokiniais pobūdis. Ne veltui sakoma, jog kas gerai moko, tas gerai ir auklėja.

Tačiau **ypatingą vaidmenį auklėjime vaidina šeima.** “Šeima yra lemiamas asmenybės formavimo veiksnys” [30, p. 10]. Kaip nurodyta Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, “tėvai privalo sudaryti vaikams gyvenimo ir mokymosi sąlygas, laiduojančias sveiką ir saugią jų dvasinių bei fizinių galių plėtotę, dorovinį brendimą” (16). Vadinasi, šeimai priklauso auklėjimo prioritetas, ji turi padėti asmenybės dorovingumo ir kultūrinius pagrindus. Todėl labai svarbu šeimą stiprinti, ugdyti jai pagarbą, teikti visapusišką paramą, iš kitos pusės – turi būti labai glaudūs šeimos ir mokyklos santykiai (2, 10, 32).

Šių sąvokų, kaip ir jomis apibūdinamų procesų, yra labai glaudus ryšys, jos įvairiais aspektais viena su kita siejasi, susikerta, viena nuo kitos priklauso. Antai mokymas yra svarbiausia tiek lavinimo, tiek auklėjimo mokykloje priemonė – mokant bet kurio dalyko, realizuojami ir mokomieji, ir lavinamieji, ir auklėjamieji uždaviniai, t. y. ugdoma. Todėl dažnai vietoj mokymo ar auklėjimo vartojama platesnė sąvoka – ugdymas. Pavyzdžiui,

kalbant apie mokomuosius dalykus, sakoma “ugdymo turinys”, vietoj mokymo metodų – “ugdymo metodai” ir pan. Apskritai pastaruoju metu ypač plačiai pradėta naudoti sąvoka “ugdymas”. Žinoma, **kai mokoma, tuo pat metu ir ugdoma (lavinama, auklėjama)** – jau keli šimtai metų, kai didaktikos darbuose šie dalykai pabrėžiami, mokytojams jie visuotinai žinomi.

Tačiau norime ypač pabrėžti, jog **mokykloje pagrindinė veikla – mokymas**. Kitaip sakant, kai analizuojamos didaktikos (mokymo teorijos) problemos, tikslingiausia vartoti ir mokymo esmę atspindinčias sąvokas: mokymo principai, mokymo metodai, mokymo turinys, mokymo organizavimo formos ir pan.

Dažnai vartojama ir sąvoka “formavimasis” – tai naujų savybių, individualių bruožų sudarymas, išugdymas, iškiepijimas ir pan. Todėl šią sąvoką kaip sinonimą vartojame ir vietoj “ugdymas”, ir vietoj “auklėjimas”. Kartais tikslinga naudoti ir sąvoką “tapsmas”.

“Švietimas” – tai arba įvairiais keliais bei būdais žinių teikimas, arba mokymo ir auklėjimo įstaigų, jų sistemų, teikiančių arba organizuojančių išsilavinimą, pavadinimas (apibūdinimas).

Ugdymas – visuomeninis reiškinys

Ugdymas, atsiradęs kartu su visuomene, yra neatskiriamai susijęs su jos raida ir didele dalimi lemia jos progresą, raidą ir ateitį. Juk tam, kad žmonija toliau galėtų tobulėti, vyresnioji karta turi perduoti patirtį jaunajai kartai, t. y. turi parengti vaikus ir jaunimą gyvenimui visuomenėje ir gamybinei veiklai. Tas rengimas, vyresniųjų patirties perėmimas ir yra jaunosios kartos socializacija – individo tapsmas visuomenės nariu.

Vadinasi, vyresnioji karta, siekdama pratęsti žmonijos egzistavimą, norėdama kuo geresnės ateities savo palikuonims, būtinai perduoda savo turimas žinias, gyvenimo supratimą ir įgytą patyrimą, ir to dėka jaunoji karta pamažu išitraukia į gyvenimą, tęsia žmonijos raidą. Perėmusi sukauptą patirtį ir tuo lyg atsistojusi ant vyresniosios kartos pečių, jaunoji karta toliau tą patirtį turtina. Todėl nuo to, kaip parengta jaunoji karta gyvenimui ir veiklai, labai priklauso tolesnė visuomenės pažanga, tautos tęstinumas. Tai kaip tik ir rodo, kad **ugdymas yra ta lemiama sąlyga, tas veiksnys, kuris padeda išsaugoti ir plėtoti gamybinę bei moralinę visos žmonijos, atskiros tautos patirtį, jos kultūrą.**

Iš kitos pusės, vaikas gimsta labai silpnas, visiškai nepajėgus savarankiškai vystytis, todėl jam būtinas ugdytojas bei ugdymas (25).

Neretai samprotaujama apie tai, ar ugdymo pradai glūdi gyvulių pasaulyje. Kai kurie sociologai ir pedagogai, remdamiesi empiriniais stebėjimais, į tą klausimą atsako teigiamai. Iš tikrųjų nesunku pastebėti, jog paukščiai moko savo vaikus skraidyti, susirasti maisto ir pan., meška, kaip yra pastebėta, moko savo jaunikius vaikščioti, landžioti, net baudžia. Kai kas ugdymo daigus įžiūri net skruzdžių gyvenime.

Žmogus, skirtingai nuo įvairių gyvūnų, yra visuomenės narys. Jo vystymąsi nulemia ne tik biologinis paveldimumas, bet ir žmonių santykiai, materialinės visuomenės gyvenimo sąlygos. Tai, kas įgimta, gana dažnai nulemia, kuo išaugs ir taps vienas ar kitas žmogus. Labai įvairiai bendraujant su aplinka, su daugeliu žmonių, konkrečiose socialinėse sąlygose vystosi žmogaus genetinis fondas ir jo pagrindu formuojasi asmenybės savybės. Jeigu vaikas auga ne tarp žmonių (tokių faktų yra buvę), jis netenka daugelio žmogaus savybių – nemoka kalbėti, neišlavėja jo mąstymas ir kitos psichinės savybės, nenori ir nemoka bendrauti su kitais žmonėmis, nesugeba gaminti darbo įrankių, jais naudotis ir pan. Tuo tarpu gyvūnai paveldėjimo dėka įgyja visas savo giminės (protėvių) savybes, pvz., įrengia savo guolį, įgyja maisto ir kt.

Taigi tam, kad galėtų tapti visuomenės nariu, aktyviai veikti tarp kitų žmonių, **auganti ir besivystanti asmenybė turi perimti visuomenės patirtį** ir jos sukautas žinias. Tai neišvengiamai būtina. Žinias bei patirtį perduoda šeima ugdymo procese, kuriame stichiškai dalyvauja ir vaiką supanti aplinka, o nuo tam tikros visuomenės išsivystymo pakopos ypatingą vaidmenį atlieka mokykla. Tai reiškia, jog ugdymas, atsiradęs ir besivystantis kartu su visuomene, yra visuomenės egzistencijos, jos išgyvenimo, ypatinga visuomenės tęstinumo sąlyga.

Būdinga, kad tobulėjant visuomenei, jos materialinėms gyvenimo sąlygoms, **ugdymas darosi vis sudėtingesnis**. Tačiau konkrečius ugdymo tikslus, turinį, metodus, visą jo sistemą ir organizaciją nulemia visuomenės idealai, vertybės ir pan.

Pažymėtina, jog kiekviena nauja karta jau randa tam tikrą susiformavusią visuomenę, tam tikrus visuomeninius-gamybinius santykius, atitinkamą visuomeninę struktūrą bei institucijas: valstybę, religiją, moralę, teisi-

nes normas, politines partijas, meną, filosofiją, ugdymo sistemą ir pan. Ugdydama vyresnioji karta stengiasi, kad jaunoji karta perimtų atitinkamą ideologiją, gyvenimo būdą, tai visuomenei būdingą žmonių santykių sistemą.

Visuomenė, vis kildama į aukštesnę raidos lygį, stengiasi, kad ugdymo procesas būtų kuo labiau valdomas ir kuo tiksliau koreguojamas, kad ugdant būtų suformuojami visuomenei ar kuriai nors jos daliai pageidaujami asmenybės bruožai. Todėl, tobulėjant visuomenei, jos atitinkamos institucijos stengiasi užkirsti kelią stichiniam asmenybės vystymuisi, imasi organizuoti ugdymo procesą ir jam vadovauti.

Žmonijos priešaušryje, pirmykštėje bendruomenėje santvarkoje, ugdymas vyko tiesiog kasdieninėje ūkinėje ir buitinėje žmonių veikloje – buvo ugdoma vyresniųjų gyvenimo ir darbo pamėgdžijimu. Ugdymas padėjo išsaugoti ir plėtoti gamybinę bei moralinę žmonių patirtį. Tiesa, žemas ekonominis lygis trukdė ugdymui tapti ypatinga visuomenine funkcija. Todėl visi vaikai gyvenimui buvo rengiami maždaug vienodai. Kai kuriuos berniukų ir mergaičių ugdymo skirtumus sąlygojo darbo pasidalijimas tarp vyrų ir moterų. Pvz., berniukai buvo mokomi medžioti, žvejoti, kariauti, gaminti darbo įrankius bei ginklus, mergaitės – dalyvauti namų ruošos darbuose, siūti drabužius, rinkti maistui tinkamus augalus ir pan. Tik aukštesnėje pirmykštės bendruomenės raidos stadijoje atsiranda organizuotas ugdymas, kurį vykdė žyniai, dvasininkai, vyresnieji.

Laikui bėgant ėmė kurtis specialios ugdymui skirtos įstaigos – mokyklos, atsirado specialūs asmenys – pedagogai (mokytojai, auklėtojai, senovės Graikijoje – pedokritai, kilmingose šeimose – gubernantės). Kūrėsi išsivystymo sistemos.

Vergovinėje visuomenėje ugdymą jau ima reguliuoti valstybė, pradeda kurti specialios ugdymo įstaigos. Senovės Rytų šalyse keletą amžių prieš mūsų erą religinėse mokyklose buvo mokoma skaityti ir rašyti, religinio kulto ir matematikos pagrindų, o raštininkų mokyklose berniukai buvo rengiami vergų priežiūrai, valstybės valdymui.

Senovės Graikijoje, Spartoje, kur visas ekonominis gyvenimas rėmėsi vergų darbu, siekimu išlaikyti vergovę, vergvaldžių vaikai buvo mokomi kariauti, todėl pagrindinis dėmesys buvo skiriamas sportiniams žaidimams, fiziniams pratimams, karo menui; tuo tarpu Atėnuose, kur sparčiai vystėsi amatai, prekyba, mokslas, menas, daugiausia dėmesio buvo skiriama

protiniam ir estetiniam lavinimui – rengti jaunimą valstybės reikalų tvarkymui. Tai akivaizdžiai rodo, kaip skirtingos ekonominės ir socialinės gyvenimo sąlygos lėmė skirtingas ugdymo kryptis.

Feodaliniėje visuomenėje gana lėtai plėtojosi ugdymo įstaigos, kuriose pagrindinę vietą užėmė religinių dalykų mokymas, jos dažniausiai buvo skiriamos tam tikriems sluoksniams. Mat toje visuomenėje **įvairių luomų gyvenimo sąlygos ir būdas buvo skirtingas. Feodalai valdė gausius žemės plotus, niekino fizinį darbą, todėl stengėsi išugdyti gerą riterį, gebantį ginti savo žemes, prabangiai gyventi. Plečiantis amatams, intensyvėjo prekyba, miestuose daugėjo amatininkų ir pirklių. Todėl bajorų vaikai buvo rengiami riteriais, amatininkų vaikai mokėsi cechų, pirklių – gildijų mokyklose. Valstiečių vaikai paprastai pasirengdavo darbui šeimose; laikui bėgant ir jiems buvo steigiamos mokyklos prie bažnyčių ir vienuolynų. Lietuvoje pirmoji mokykla įsteigta po 1387 m. prie Vilniaus katedros. Būdinga, kad viduramžiais buvo mokoma vaikams nesuprantama lotynų kalba. Bet vis didėjo mokyklų skaičius, plėtėsi jų mokymo turinys – šalia religinių dalykų imama mokyti matematikos pagrindų, astronomijos ir kt. Vidurinėse mokyklose pradėdama dėstyti septyni laisvieji menai, paveldėti iš antikos mokymo sistemos (triviumas – gramatika, retorika, dialektika, kvadriviumas – aritmetika, astronomija, geometrija, muzika). XII amžiuje įkuriami pirmieji universitetai (Lietuvoje – 1579 m.).**

Renesanso laikotarpiu (XIV-XVI a.), prasidėjus esminiems pokyčiams ekonominiame gyvenime, kartu ryškiam mokslo bei meno pakilimui, antikos kultūros tradicijų gaivinimui, humanistai kėlė išsilavinusio pasauliečio, laisvos, protingos, veiklos asmenybės idealą, reikalavo plėsti protinį lavinimą, estetinį auklėjimą. Plintant reformacijai, religinis sąjūdis vertė tiek katalikus, tiek evangelikus daugiau rūpintis jaunimo ugdymu. Todėl pradėta intensyviau rūpintis liaudies švietimu – jaunosios kartos ugdymas vis labiau tampa reikšmingu visuomeniniu uždaviniu, labai rimtu valstybės rūpinimosi objektu.

Toliau tobulėjant visuomenei, augant gamybai ir prekybai, nuo XVII amžiaus prasidėjus sparčiai mokslo ir technikos pažangai, o ypač plėtojantis pramonei, didėjo raštingų darbininkų, išsilavinusių žmonių poreikis. Naujomis sąlygomis nyksta luominiai skirtumai, visi visuomenės nariai tampa juridiskai laisvais piliečiais. Todėl ugdymo organizacija, mokymo turinys bu-

vo papildomas gamtos mokslais, imta mokyti amatų ir pan. XIX a. pradžioje atsirado ir pirmosios ikimokyklinio ugdymo įstaigos. XIX a. daugelyje Europos šalių priimami įstatymai apie privalomą pradinį mokymą (Lietuvoje privalomo pradinio mokymo įstatymas paskelbtas 1922 m.), XX amžiuje daugelyje išsivysčiusių šalių privalomų mokytis metų skaičius vis didinamas.

Naujas visuomenės vystymosi etapas, kuriame ypatingą vaidmenį suvaidino moklinė techninė revoliucija, prasidėjo XX a., ypač šio amžiaus viduryje. Šiai revoliucijai ypač būdingas platus gamybos chemizavimas, naujų dirbtinių medžiagų sukūrimas, naujų rūšių energijos panaudojimas, gamybos kibernetizavimas ir automatizavimas, žmogaus išėjimas už žemės atmosferos ribų. Mokslinio tyrimo darbų dydis išauga iki neregėto masto – mokslinė informacija kas septyneri-aštuoneri metai padvigubėja. Todėl iškilo nauji uždaviniai ir ugdymui, mokyklai. Šiuo laikotarpiu pailgėja mokymosi laikas, vaikai anksčiau pradedami mokyti, keičiasi mokymo turinys ir jo organizacija. Pvz., JTO duomenimis, 1987 m. Europoje iš 35 šalių trijose valstybėse privalomas mokymas buvo 12 metų, dviejose – 11 metų, vienuolikoje – 10 metų, devyniose – 9 metai, devyniose – 8 metų, t. y. aštuoniolikoje valstybių 8 arba 9 metai. Japonijos ir Pietų Korėjos raida po Antrojo pasaulinio karo akivaizdžiai rodo, kad labai sparčią pažangą galima pasiekti tada, kai švietimas, mokykla tampa prioritetine valstybės socialinės veiklos sritimi.

Ir toliau, vykstant reikšmingiems pokyčiams mokslo, gamybos, kultūros sferose, ugdymo reikšmė didėja, visuomenės raida kelia naujus uždavinius mokyklai, visai švietimo sistemai. Tai akivaizdžiai patvirtina tokia Vakarų ekspertų nuomonė, jog net iki 95 procentų XXI amžiaus išsivysčiusių valstybių piliečių ekonominės rinkos sąlygomis privalės kas penkeri metai radikalčiai keisti profesinės veiklos kryptį.

Įdomių samprotavimų apie ugdymo ir mokyklos veiklos perspektyvas pateikia amerikiečių profesorius R. Šuermanas iš Ilinojaus valstijos. Jis išskiria tokias visuomeninio gyvenimo tendencijas: įvairių visuomeninio gyvenimo sferų decentralizaciją; perėjimą nuo nacionalinės ekonomikos prie internacionalinės, tai lemia besiplečianti konkurencija; perėjimą prie aukštesnės technologijos ir tobulesnės gamybos – vyksta perėjimas nuo industrinės visuomenės prie informatyvinės, t. y. prasideda informatikos era (ši tezė pagrįdžiama tokiais duomenimis: JAV 1950 m. 55% visų dir-

bančiųjų dirbo pramonėje, tik 17% – informatikoje, o 1990 m. pramonėje dirbo 13%, o informatikoje – net 50%). Dėl tokios visuomenės raidos turi keistis ir ugdymas. Pagrindinės mokyklos pertvarkymo kryptys, kaip teigia šis mokslininkas, yra šios: 1) platesnės matematikos ir iš viso mokslo žinios; 2) visuotinas kompiuterinis mokymas; 3) gerai organizuotas svetimų kalbų mokymas; 4) platus supažindinimas su kitų tautų kultūromis, gebėjimas jas vertinti. Kartu pabrėžiama, jog moksleiviai turi įgyti gerą išsilavinimą, kurio svarbiausias rodiklis – kiekvieno žmogaus asmeninio orumo idėjos supratimas. R. Šuermanas išskiria dvi reikšmingiausias vertybių grupes: pirma – asmeninės laimės, sėkmės siekimas, mokėjimas priimti teisingus sprendimus, atsakomybė už savo likimą; antra – siekimas tarnauti visuomenei, pakantumas kitiems žmonėms, visų Žemės žmonių bendruomenių gerbimas. Šių ir kitų vertybių įsisąmoninimas turi įpratinti kiekvieną asmenybę turėti savarankišką, objektyvią, nuo niekieno nepriklausomą nuomonę. Tai reiškia, kad nauja visuomenės raidos era kartu bus ir humanizacijos, išplėtos demokratijos era.

Dabar Lietuvoje, atstačius nepriklausomybę, iškyla dar ir specifiniai valstybingumo įtvirtinimo uždaviniai, todėl pertvarkomas visas ugdymas, mokyklos. Tai ryškiai atsispindi Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcijoje [30], 1991 m. priimtame ir 1998 m. kiek pakeistame Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme [16], kituose dokumentuose. Švietimo sistemos principai, tos sistemos struktūra išanalizuota 1992 m. paskelbtoje publikacijoje [26], daugelyje straipsnių periodinėje spaudoje, o pati pertvarka aiškiai atsispindi naujuose mokymo planuose, mokymo programose bei vadovėliuose. Kartu reikia atkreipti kuo rimčiausią dėmesį ir į prof. R. Šuermano išvadą, kad, prasidedant naujai informatikos erai, būtina siekti, iš vienos pusės, kad jaunoji karta įgytų mokslų pagrindų žinias, mokėtų naudotis kompiuteriais, išmoktų svetimų kalbų ir susipažintų su kitų tautų kultūra, iš kitos – būtų ugdoma aukštos humanistinės kultūros, demokratiškos asmenybės.

Visuomeninį ugdymo pobūdį rodo ir tai, jog **visa visuomenė rūpinasi jaunąja karta**. Ugdymo klausimus sprendžia ne tik specialios ugdymą ko-reaguojančios įstaigos, bet jais domisi įvairios nevalstybinės organizacijos. Ugdymo klausimai keliami ir nagrinėjami grožinėje literatūroje ir kitoje meninėje kūryboje, įvairiose masinės informacijos priemonėse.

Taigi galima sakyti, kad **ugdymo procese dalyvauja visi žmonės**, t. y. **visi yra ugdymo dalyviai**. Tai patvirtina ir tokia aplinkybė, jog asmenybė visą laiką keičiasi, t. y. ugdomi ir yra ugdoma. Baigęs bet kurią mokyklą, įgijęs profesiją, suaugęs žmogus dažniausiai nuolat papildo savo žinias, įgyja vis didesnę patirtį. Įvairios veiklos procese, bendraujant su kitais asmenimis, tobulėja jo psichika, keičiasi požiūris į įvairius visuomeninio gyvenimo reiškinius bei vertybes ir pan. Sudėtingame gyvenimo kelyje kiekvienam žmogui didesnę ar mažesnę įtaką tiesiogiai ar netiesiogiai daro kiti asmenys, iš kitos pusės – kiekvienas žmogus veikia kitus. Todėl ne tik vaikystėje ar jaunystėje vyksta ugdymas – iš esmės kiekvienas žmogus visą gyvenimą ugdomi (gyvenimas, visa aplinka jį veikia). O kadangi subrendęs žmogus ir kitus ugdo, vadinasi, kiekvienas iš suaugusiųjų esame ir ugdytojai, ir ugdytiniai, t. y. ugdymo dalyviai.

Analizuodamas ugdymo procesą, S. Šalkauskis išskiria ugdymo veiksnius ir ugdymo veikėjus. Ugdymo veiksniai – visa tai, kas sąmoningai ar nesąmoningai veikia ugdомуosius. Jų trys grupės: pašaukti iš prigimties – šeima, valstybė ir bažnyčia; pašaukti iš paskirties – ugdomosios įstaigos, jaunimo ugdymosi organizacijos; atsitiktiniai ugdymo veiksniai – šeimos dalyviai, draugai, tėvų namai, apylinkė, gamta bei klimatas, tėviškė, tėvynė, tauta, kultūra [28, p. 302-310]. Ugdymo veikėjai – asmenys, priklausantys prie ugdymo veiksmių, sąmoningai vykdančios ugdomąją veiklą (tėvai, mokytojai, auklėtojai, kunigai). Šie veikėjai “vykdo ugdomąjį veikimą norimai, sąmoningai ir iš pašaukimo” [28, p. 310]. Kitaip sakant, tai tokie ugdymo dalyviai, kurie arba specialiai yra parengti ugdomajai veiklai, arba pagal savo padėtį privalo kitus ugdyti.

Vadinsi, **ugdymas yra ypatinga žmonijos veiklos ir žmonių tarpusavio santykių sfera** – tai visuomenės svarbiausia funkcija, jos tęstinumo sąlyga; **kiekvienas žmogus yra ugdymo dalyvis**.

Taigi išvada aiški – jaunosios kartos ugdymas yra neatskiriama susijęs su visuomenės raida. Dar daugiau – ypač svarbu siekti, kad ugdymas lenktų visuomenės vystymąsi ir tuo skatintų progresą.

Užduotys: Apibūdinkite ugdymo esmę.

Paanalizuokite, kuo skiriasi pedagogika nuo kitų mokslų apie žmogų.

Nurodykite mokymo, lavinimo ir auklėjimo specifinius bruožus.

Aptarkite, kuo mokymas ypač svarbus ugdymui.

Įrodykite, jog ugdymą sąlygoja visuomenės raidos lygis.

Pasamprotaukite, kaip gali ateityje keistis ugdymas, toliau vystantis visuomenei.

1. 2. Pedagogika – mokslas ir menas

Kaip suprantamas mokslas, ar pedagogikai būdingi mokslo požymiai? Kuo svarbūs mokytojui pedagogikos teiginiai, išvados, rekomendacijos? Kuo specifiškas pedagogikos taikymas? Kodėl pedagogika laikoma ir menu? Ar įmanoma sėkmingai mokytojauti be pedagoginio pasirengimo? Kuo skiriasi pedagogika nuo pedagogijos?

Pedagogika – mokslas, jo svarba

Organizuotą ugdymą mokyklose, visų pirma ir svarbiausia – mokymą, vykdo specialistai, įgiję specialių žinių ir reikiamų mokėjimų, t. y. mokytojai. Tai reiškia, kad viena iš sąlygų jų sėkmingam darbui yra **geras pedagogikos mokslo išmanymas**. Pedagogika, kaip jau buvo minėta, nagrinėja ugdymo dėsningumus, ugdymo mokyklose turinį ir procesą, atskleidžia pedagoginės veiklos techniką, tiria ir skleidžia teigiamą mokymo ir auklėjimo patirtį. Vadinasi, pedagogika supažindina mokytoją su patikrintu, praktikoje išbandytu mokymo ir auklėjimo organizavimu, parodo poveikio mokiniui galimybes. Todėl mokytojas, siekdamas kuo tobuliau organizuoti ugdymą, turi turėti pedagoginių žinių, gerai žinoti objektyvius dėsningumus, kurie nulemia visą ugdomąjį procesą.

Taigi ugdymo praktikai pedagogika reikšminga, kaip apibendrinta, paties gyvenimo patikrinta teorija. Todėl negalima sutikti su tokiu kartais girdimu teigimu, jog mokytojui pakanka tik gerai išmanyti savo dėstomąjį dalyką ir be didelių pastangų, be pedagogikos žinių jis sėkmingai išmokys mokinius (pedagogiką pats susikurs). Atvirkščiai, be pedagoginių

žinių negalima valdyti ugdymo, kuris, tobulėjant visuomenei, darosi vis sudėtingesnis.

Pedagogika – tai visų pirma *mokslas*, teorija.¹ Visuotinai pripažįstamas, jog mokslas – susistemintų žinių apie gamtą, visuomenę ir mąstymą, sukauptų visuomeniniame istoriniame procese, visuma.

Tokių žinių apie visuomenę bei žmogų dalis yra pedagogika – žmogaus ugdymo mokslas, kuriame apibendrinta ugdymo patirtis. S. Šalkauskis taip apibūdina pedagogiką: “Pedagogikos mokslas yra ne kas kita, kaip visos žmonijos patirtis, sutvarkyta, apibendrinta, paaiškinta, padauginta moksliškosiomis išvadomis ir suvesta į sistemą” [28, p. 255].

Kartu reikia pažymėti, jog pedagogika turi visas mokslui būdingas struktūras: mokslo objektą, hipotezes, tyrimo dalyką ir metodus, savas teorijas bei sistemas.

Negalima nepabrėžti to fakto, jog **per kelis šimtmečius yra sukauptas didžiulis pedagoginių idėjų bankas**, atspindintis ir apibendrinantis įvairius pedagoginius bandymus, ieškojimus, ir vis turtėjantis. Todėl nuolatinės pedagoginių idėjų studijos yra itin reikšminga prielaida tobulinti jaunosios kartos ugdymą, pertvarkyti Lietuvos mokyklą.

Tačiau, kaip rodo mokyklos veiklos, taip pat vadovavimo mokyklai stebėjimas, dėl nepakankamo dėmesio pedagogikai praktinėje veikloje neretai šis pedagoginis lobynas mažokai panaudojamas, dėl to kai kurie dalykai “naujai” atrandami. Patyrę pedagogai, gerai žinantys pedagogikos istoriją ir jos teoriją, dažnai pastebi, jog pedagoginėje praktikoje “nauja” – tai neretai pamiršta sena. Šį faktą patvirtina ne kartą itin aktyviai propaguota ir tiesiog prievarta brukta vienokia ar kitokia patirtis, kuri iš esmės tebuvo šiek tiek savotiška pedagogikai seniai žinomų, bet primirštų idėjų interpretacija. Tipiškas pavyzdys – mokinių mokymosi rezultatų vertinimo arba požiūrio į mokinį, skaitymosi su jo interesais bei patirtimi problemos, kaip “naujovės”, nors visi teiginiai iš esmės jau seniai žinomi, ne kartą diskutuoti ir taikyti praktikoje. Vadinasi, nereikia iš naujo, kaip sakoma, išradinėti dviračio, bet būtina jį tobulinti.

Iš kitos pusės, **pedagogikos mokslo žinios, tapusios mokytojo savastimi, kaip tik ir sudaro pedagoginio meistriškumo**, taip pat naujų indivi-

¹ Kaip rašė S. Šalkauskis, “pedagogika yra ugdymo mokslas, arba teorija... moko naujųjų kartų ugdymo, jų ruošimo gyvenimo tikslams siekti” (28, p. 254)

dualių mokytojo ieškojimų, būtinų **tobulinant ugdymo procesą, pagrindą. Kitaip sakant, sėkmingai** pedagoginei veiklai pedagogikos žinios būtinos kaip žmogaus kvėpavimui deguonis. Dar XIX a. rusų tautinės mokyklos kūrėjas K. Ušinskis yra tvirtinęs, kad **pedagoginė praktika be pedagogikos teorijos yra tolygu šundaktaravimui medicinoje**. S. Šalkauskis primena prancūzų teiginį, jog **praktika be teorijos yra akla, o teorija be praktikos yra bergždžia**.

1936 m. S. Šalkauskis taip apibūdino pedagogikos mokslo svarbą ir naują: 1) pedagogika palengvina mokytojui asmeninio patyrimo įsigijimą; 2) paskatina pedagoginę pažangą, neleisdama snausti faktiškoje ugdymo padėtyje; 3) sykiu su didesniu sąmoningumu, tikrumu ir pažangumu įneša į ugdymo praktiką didesnę tikslingumą ir planingumą [28, p. 255]. Ir šių dienų sąlygomis toks pedagogikos mokslo vertinimas visiškai priimtinas – jame ryškiai atsispindi tai, jog pedagogikos žinios ne tik parodo, kaip organizuoti ugdymo procesą, bet ir sudaro pagrindą savarankiškiems ieškojimams šį procesą tobulinti, skatina ugdytoją ieškoti savitų poveikio moksleiviams būdų. Vadinasi, teisingai pabrėžiama, jog **pedagogikos mokslo paskirtis yra padėti mokytojui kuo tobuliau organizuoti jaunosios kartos ugdymą, kuo kūrybingiau pasinaudoti per ištikus amžius sukauptą patirtimi, kurią apibendrintai pateikia šis mokslas**.

Pedagogikos kūrybingas taikymas ugdymo praktikoje – menas

Kartu reikia turėti galvoje, jog pedagogikos mokslo pritaikomumo pobūdis yra specifinis, nes bet kuri ugdymoji veikla, atskirai imant mokymo proceso organizavimas, yra ypač sudėtinga. Būdingiausias ugdymo požymis tas, jog **tai dvi-**

pusis procesas ir jo sėkmė priklauso tiek nuo ugdytinio, tiek nuo ugdytojo, t. y. nuo jų sąveikos pobūdžio, pedagogui vadovaujant (ne komanduojuant, įsakinėjant, besąlygiškai diktuojuant, bet sugebant partneriško bendravimo stiliumi norima kryptimi veikti mokinį). Juk kiekvienas jų – savitos, nepakartojamos asmenybės su skirtingais interesais ir požiūriais, įvairaus lygio gyvenimo patyrimu, gyvenantys skirtingose sąlygose ir pan. Todėl išmanyti pedagogiką tuo labiau svarbu ir būtina.

Pavyzdžiui, norint gerai mokyti, mokymo metu sėkmingai lavinti ir auklėti, ugdyti jaunosios kartos tautinę savimonę, siekiant, kad mokslo pagrin-

dų žinios taptų mokinio savastimi, mokytojui labai svarbu gerai išstudijuoti pamokos – pagrindinės mokymo organizavimo formos – teoriją, kuri plačiau aptariama didaktikoje (vienoje iš pedagogikos mokslo dalių); gerai žinoti įvairių mokymo metodų teigiamas ir neigiamas savybes, jų panaudojimo galimybes, įvairius derinimo būdus, tas sąlygas, kurių tikslinga laikytis, norint sėkmingai įtraukti visus moksleivius į aktyvų darbą, kaip derinti ir taikyti kolektyvinį, grupinį ir individualų darbą, kaip ir kada geriausia tikrinti mokymosi rezultatus ir t. t. Būtina žinoti pedagogikos išvadas ir rekomendacijas apie tai, kaip sudėtingas mokslo žinias perteikti suprantamai, sieti jas su gyvenimu, praktika, kaip sudominti dėstomuoju dalyku ir pan., žinoti techninių ir vaizdinių mokymo priemonių panaudojimo būdus ir daug kitų klausimų.

Visa tai žinant, atsižvelgiant į konkrečias sąlygas, galima kūrybiškai organizuoti pamoką, ieškoti būdų kuo labiau tobulinti jos organizavimą. Todėl mokytojui, kaip mokymo proceso organizatoriui, visų pirma svarbios bei būtinos mokymo teorijos, pedagoginės žinios. Tiesa, pedagoginėje veikloje šito dar nepakanka – **lemiamą vaidmenį vaidina gebėjimas kūrybiškai remtis tomis žiniomis, jas mokomai taikyti.**

Bet **žinios – tai dar ne mokėjimai.** Galima žinoti, bet nemokėti tomis žiniomis naudotis, jų taikyti praktikoje. **Mokėjimas remtis pedagoginiais dėsniniais, kūrybiškai naudotis pedagoginėmis žiniomis – tai jau menas.** Ypač šis menas būtinas pedagogų, ugdytojų veikloje, kadangi skirtingas ne tik kiekvienas mokytojas ar auklėtojas, bet labai skirtingi bei įvairūs poreikių, interesų, gebėjimų, asmeninės patirties ir kt. požiūriais ir mokiniai: vieni nori mokytis, kiti – ne, tretį abejingi; atskiri mokiniai įvairiu tempu suvokia duodamas užduotis; paprastai klasėje būna labai judrių, nedrausmingų mokinių, kartais ir piktybiškų, meluojančių ir apgaudinėjančių, kurie ir tėvų neklauso (būna, kad kai kurie tėvai namuose ir su vienu vaiku nesusi-tvarko, o mokytojui tenka organizuoti visos klasės darbą) ir t. t.

Reikia ypač akcentuoti, jog, sparčiai keičiantis ugdymo aplinkybėms, keičiasi ir ugdytiniai. Ne kartą pastebėta ir daugelio įsitikinta, jog pedagogikos darbuose aptarti mokymo ir auklėjimo būdai bei priemonės, pedagoginės rekomendacijos ir pasiūlymai neduoda teigiamų rezultatų, jeigu jais mokytojas naudojasi kaip receptais, t. y. formaliai. Gana dažnai būna ir taip, kad daugiau ar mažiau vienodai dirba keli pedagogai, tačiau jų darbo

rezultatai skirtingi. Netgi paprastas pakartojimas gerų rezultatų pasiekiančio mokytojo pedagoginių veiksmų, jo darbo kopijavimas neretai visiškai nepasiteisina. Visa tai rodo, kad stengimasis kuo giliau suprasti ir kūrybiškai panaudoti savo pedagogines žinias, o ypač naujus pasiūlymus bei rekomendacijas, kitų patirtį (tai įmanoma tik susipažinus su pedagogikos teorija), padeda mokytojui priimti teisingus sprendimus, veikti kūrybiškai, o ne akiai pagal šabloną. Todėl ne vienas **žymus pedagogas pedagogiką laikė ir mokslu, ir menu. Tai visiškai teisingas požiūris, pažymint, jog pedagogikos teorija – mokslas, praktika – menas.**

Dažnai keliamas klausimas, ar kiekvienas gali būti geru pedagogu, ar galima išmokti šio meno. Taip, daugeliu atvejų galima, žinoma, jei šito sąmoningai siekiama. Jei žmogus myli vaikus, susipažįsta su pedagogikos teorija ir teigiama praktika, stengiasi kūrybiškai veikti. Žinoma, vieniems šių pastangų reikia daugiau, kitiems – mažiau.

Pedagoginis pašaukimas – ugdymo meno sąlyga – Sakoma, kad geru pedagogu reikia gimti. Iš tikrųjų, įvairioje pedagogo veikloje, visų pirma organizuojant mokymo procesą, **didelės reikšmės turi pedagogo asmenybės bruožai**, jo kūrybiškumas, savitiška pedagoginė nuojauta, vadinamoji “pedagoginė gyslelė”, t. y. pedagoginis pašaukimas.

Pedagoginis pašaukimas – tai asmenybės charakterio ir motyvinių savybių visuma, reikalinga pedagoginiam darbui, suprantant šią veiklą kaip savo gyvenimo paskirtį. Šis pašaukimas – lyg vidinė pedagogo profesijos pusė, kurią sąlygoja poreikis bendrauti su jaunimu, meilė mokiniams, skatina tokios savybės, kaip gebėjimas pažinti ir vadovauti, pasirengimas padėti ir atjausti, mokėjimas suprasti, paveikti ir pan. Labai reikšmingas pedagoginio pašaukimo bruožas ir gebėjimas bendrauti, tam tikro saiko jausmas, kas paprastai vadinama pedagoginiu taktu.

Toks mokytojas, kuriam būdingas pašaukimas, ypač kai turi pedagoginių žinių ir domisi ugdymo mokslu, gana greitai suranda reikiamas poveikio priemones bei būdus, nesunkiai moksleivius paveikia ir nukreipia juos norima linkme, įgyja jų pasitikėjimą. Suprantama, tam reikalingas atsakingas požiūris į savo darbą, meilė ir nuoširdumas vaikams, noras juos pažinti ir suprasti, skaitymasis su jais, jų gerbimas, tam tikras entuziazmas, greitas

orientavimasis keičiantis situacijai, gebėjimas analizuoti savo veiksmus ir jų rezultatus. Šios savybės – tai mokytojo talentas. Šis talentas sėkmingai plėtosis tada, kai mokytojas, ieškodamas naujų sprendimų, nuolat domėsis pedagogika, seks jos naujoves.

Mokytojas, daug metų kūrybiškai dirbdamas, sukaupia vertingą patirtį. Todėl labai svarbu tokius pedagogus skatinti, kad jie savo patirtį apibendrintų, skleistų, kad ja aktyviai domėtusi mokyklų vadovai bei pedagogikos specialistai. Ši **patirtis praturtina pedagogikos teoriją – ji yra reikšmingas pedagogikos mokslo plėtojimo šaltinis.**

Tačiau ir talentingas pedagogas neišvengiamasi taps amatininku, jeigu jo išradingumas nesirems nuolat gausėjančiomis mokslinėmis pedagogikos žiniomis. Jeigu mokytojas ignoruoja ugdymo dėsningumus, jis gali atnešti ir didžiulės žalos. Nežinodamas pedagogikos išvadų, apibendrintos ugdymo patirties, eksperimentuodamas mokytojas gali padaryti ir nemažai klaidų. Galima pridurti, jog įvairiems ieškojimams susikurti savajai pedagogikai, nežinant, kad atitinkamos idėjos jau atskleistos ir pripažintos, pasiteisino praktikoje, reikalingas ir dažnai netrumpas laikas.

Žinoma, yra atvejų, kai sėkmingai mokytojauja žmonės be atitinkamo teorinio pedagoginio išsilavinimo, specialaus pasirengimo pedagoginiam darbui. Pvz., pirmaisiais XX a. dešimtmečiais Lietuvoje labai trūko mokytojų – į mokyklas dirbti pedagogais buvo kviečiami įvairaus išsilavinimo asmenys. Didelė jų dalis dirbdami įgijo pedagoginį išsilavinimą, tačiau nemažai netrukus paliko mokyklą, o kita dalis ir be specialaus išsilavinimo sėkmingai mokytojavo. Pasirodo, jog be gilesnių pedagoginių žinių neblogai dirbama tais atvejais, kai ilgesnį laiką kaupiama savoji patirtis, pasiremiant bandymų ir klaidų metodu bei savaisiais įgimtais pedagoginiais gebėjimais, asmenine intuicija, kai prisimenama kitų pedagoginė veikla ir pan. Kitaip sakant, lemiamą vaidmenį šiuo atveju vaidina pati asmenybė, jos atitinkamos savybės.

Pedagogika ir pedagogija

kiniai prastai elgiasi, jei blogos jų žinios, mokiniai nepakankamai paren-giami studijoms, jei jie mokykloje labai perkrauti, jei užduodami gausūs

Pedagogika, ši ugdymo teorija, neretai painiojama su praktiniu švietimo, mokyklos problemų sprendimu. Pavyzdžiui, jei

namų darbai ir pan., sakoma, kad kalta pedagogika. Iš viso, ieškant kaltininkų už didesnes ar mažesnes spragas mokyklos veikloje, visoje ugdymo sistemoje, neretai kritikuojama tiesiog pedagogika, pamirštant, kad ji – ugdymo teorija.

Panašiais atvejais neatkreipiamas dėmesys į tai, jog mokinių ugdymui, jų mokymosi sėkmei nemažos įtakos turi jo šeima, visa aplinka, visuomenės požiūris į žinių, mokslo svarbą, mokytoją ir pan. Ypač daug priklauso nuo mokyklos materialinio aprūpinimo, jos vertinimo, mokytojų atlyginimo, jų prestižo visuomenėje, pagaliau ir nuo to, kiek orientuojami ir skatinami mokytojai domėtis pedagogikos mokslais. Iš kitos pusės, mokyklos ir mokytojų padėtį žymiu mastu sąlygoja jų pačių konkreti veikla bei jos rezultatai, kas vėlgi susiję su pedagogų požiūriu į ugdymo teoriją.

Beje, kai kurie asmenys, menkai tesusipažinę su pedagogika ar visiškai neišmanantys šio mokslo, ugdymo teoriją “iš peties” kritikuoja, teigia, jog ji mažai reikalinga ar net bando ją neigti. Šitokio reiškinių priežastys įvairios: visada yra nihilistų, kurie mėgsta tik kritikuoti, nieko patys negalėdami pasiūlyti. Kai kurie riboto išsilavinimo žmonės į kitas mokslinio pažinimo sritis žiūri “iš aukšto”, nes vertina tik iš savo patirties: turėjo **ne itin gerus mokytojus, dėl to kaltina pedagogiką ir pan. Kartu reikia pasakyti, kad apie ugdymą iš tikrųjų kiekvienas žmogus šiek tiek supranta, nes mokėsi mokykloje**, buvo auklėjamas šeimoje, nuolat gyvenime susidūrė su ugdymo problemomis ir įvairiais jų sprendimais, todėl ir galvoja, kad jam viskas tais klausimais žinoma.

Iš dalies į šį mokslą kartais skeptiškai žiūrima ir dėl to, kad pedagogika kaip mokslas dažnai painiojama su praktiniu mokyklos problemų sprendimu (iki pastarųjų metų valdininkai, vadovavę įvairaus lygio švietimo grandims, remdamiesi administracine komandine valdymo sistema, galėjo visiškai nesiskaityti su pedagogika, jos teiginiais ir išvadomis, kurių dažnai ir nežinodavo). Antai, ieškant kaltininkų už dideles spragas mokyklos veikloje, visoje ugdymo sistemoje, neretai **be pagrindo buvo kritikuojama tiesiog pedagogika kaip ugdymo** teorija, pamirštant, kad įvairūs nurodymai “iš viršaus” ignoruodavo šį mokslą.

Tam tikra dalis žmonių ir šiuo metu galvoja, jog jie viską apie ugdymą ir mokyklą, jos darbo tobulinimą žino – juk patys mokėsi mokykloje. Todėl neretai ir įvairaus lygio švietimo grandžių vadovais būna žmonės, ne-

dirbę mokykloje ir neturintieji pedagoginės patirties, nestudijavę ugdymo teorijos ir jos istorijos, nesusipažinę su pedagogikos mokslais. Supranta ma, tokiu atveju, kai vieno ar kito lygio vadovai laiko save visažinančiais, nesiskaitoma su pedagogika, jos ieškojimais, išvadomis ir rekomendacijomis, jų net nenorima žinoti, jos tiesiog ignoruojamos; iš kitos pusės, kai pedagogika ignoruojama, be to, nežinoma konkreti savos mokyklos padėtis, jos ieškojimai ir teigiami jos veiklos bruožai, absoliutinama ta patirtis, kurią pamato nuvykę į užsienį. Tokiu atveju, ką tik pamato, viskas atrodo “nauja”, ir reikalaujama tą “nauja” tuoj pat taikyti, net eksperimentiškai kitų patirties nepatikrinus, neištyrus, kiek tai tinka mūsų sąlygomis, neparengus atitinkamų rekomendacijų ir pan.

Vadinasi, yra labai aktuali pedagogikos, kaip ugdymo teorijos, ir ugdymo praktikos santykio problema.

Čia derėtų priminti S. Šalkauskio požiūrį į pedagogikos vaidmenį. Jis pedagogikos teoriją skyrė nuo ugdymo praktikos, pastarąją vadino pedagogija. “Pedagogika yra ugdymo mokslas, arba teorija, o pedagogija yra ugdymo menas, arba praktika” [28, p. 254]. Tai rodo, jog jis pedagogiją suprato kaip konkrečią pedagoginę veiklą, patį ugdomąjį darbą. Iš tikrųjų toks pedagogikos supratimas yra visiškai priimtinas, nes pabrėžia pedagogikos specifinį bruožą, kad tai visų pirma teorija, mokslas. Tačiau šis mokslas būtinas praktikai – kūrybiškai taikoma teorija tampa menu.

Vadinasi, šis mūsų mokslininkas pedagogiją suprato kaip konkrečią veiklą, patį ugdomąjį, tame tarpe ir mokomąjį darbą, pedagogikos mokslo išvadų, teiginių, siūlymų ir pan. taikymą. Beje, šį terminą randame ir kai kuriuose pastaruoju metu išleistuose žodynuose. Pedagogija aiškinama taip: “jaunosios kartos auklėjimas ir mokymas” (Tarptautinių žodžių žodynas, V., 1985, p. 371), tačiau ši sąvoka, deja, pas mus visiškai nebuvo vartojama.

Tokiu būdu galima padaryti išvadą, kad **pedagogika – ir mokslas, ir menas**. Tačiau mokytojo talentas ir ugdymo bei mokymo menas didelis dalykas tuo atveju, kai siejasi su giliomis ugdymo teorijos, t. y. pedagogikos, žiniomis, apibendrinta viso ugdymo ir mokymo patirimi. Mokytojas produktyviai ir meistriškai organizuos, pavyzdžiui, mokymo procesą paprastai tuo atveju, kai žinos, kas kitų padaryta ir teorijoje apibendrinta, kai pats sistemingai kaups ir turtins savo patirtį, siedamas ją su naujausiomis didaktikos rekomendacijomis ir išvadomis.

Užduotys: Pagrįskite, jog pedagogika – mokslas, teorija.

Jeigu kitaip galvojate, paaiškinkite.

Pasamprotaukite, kodėl įvairias pedagogikos rekomendacijas tiesiog būtina kūrybingai taikyti ugdymo praktikoje.

Prisiminkite, kurie iš Jūsų mokytojų turėjo pedagoginį pašaukimą ir iš ko tai matėsi.

Pasakykite, ar sutinkate, kad pedagoginių teiginių taikymas praktikoje – menas, ir kodėl.

Pareikškite savo nuomonę apie pedagoginės kompetencijos esmę ir jos svarbą, vadovaujant mokykloms, sprendžiant jaunosios kartos ugdymo problemas.

2. Svarbiausieji pedagogikos raidos bruožai

Kuriuose seniausiuose šaltiniuose atsispindi jaunosios kartos ugdymo idėjos ir kodėl? Kodėl J. A. Komenskis laikomas “tautų mokytoju”? Kuo Ž. Ž. Ruso idėjos šiandien aktualios? Kodėl jau XIX a. pabaigoje ir XX a. ypač kritiškai ir naujai žvelgiama į mokyklos veiklą? Kokios yra būdingiausios pastarųjų metų pedagogikos teorijos? Kas laikytini pedagogikos pradininkais Lietuvoje? Kuo būdinga pedagogikos raida Lietuvoje XX a. pirmoje pusėje? Kokios svarbiausios pedagogikos problemos dabar tiriamos Lietuvoje?

Pedagogikos mokslo raida apima labai ilgą laiko tarpą. Visais laikais, ypač atsiradus mokykloms ir plečiantis jų tinklui, asmenys, susiję su jaunosios kartos ugdymu, gilinosi į šį procesą, stebėjo ugdymo praktiką ir stengėsi ją tobulinti, tą praktiką siekė daugiau ar mažiau apibendrinti. Suprantama, kad visa tai sąlygoja atitinkamos socialinės, ekonominės, politinės visuomenės gyvenimo sąlygos, bendras visuomenės kultūros lygis. **Visais laikais buvo protingų žmonių, visada buvo ieškoma ir kuriama. Todėl buvo sukauptas didžiulis pedagoginių idėjų bankas**, iš esmės per kelis šimtus metų plačiau ar siauriau aptarti svarbiausieji jaunosios kartos ugdymo klausimai. Dabar visiškai naujai ką tai atrasti – labai sudėtinga. Ne atsitiktinai sakoma, kas pedagogikoje nauja – tai pamiršta sena.

Žinoma, keičiasi gyvenimas, visa aplinka, visuomenės kultūra (mokslas, menas, technika, gamyba ir t. t.), todėl iškyla ir naujų sprendimų, naujų požiūrių į jaunosios kartos ugdymą būtinumas.

Šiame skyriuje labai trumpai atkreipsime dėmesį tik į kai kuriuos svarbiausius ir mūsų laikmečiui aktualiausius klausimus bei problemas, kurie buvo kelti ir akcentuoti įvairiausiai laikais ir įvairių pedagogų bei su pedagogika susijusių iškilųjų asmenybių. Kartu tuo norime akcentuoti, kad ir

įvairiausioms pedagoginėms idėjoms yra būdingas perimamumas, kad nereikia, kaip sakoma, išradinėti dviračio.

Pedagoginių idėjų raida užsienyje

Pedagogikos šaknys glūdi liaudies ugdymo praktikoje. Per daugelį amžių kaupėsi jaunosios kartos ugdymo patirtis, kuri, tobulėjant visuomenei, nuolatos turtėjo ir sudarė ugdymo teorijos užuomazgą. Ji atsispindi liaudies kūryboje – patarlėse, priežodžiuose, pasakose, dainose ir pan.

Apibendrinta pedagoginė mintis formavosi religijos, filosofijos, politikos sistemoje ir buvo susijusi su bendru žmogaus, to meto visuomenės supratimu. Šventosiose knygoose (Biblijoje, Korane, Talmude) detaliai kalbama apie žmonių santykius, jų elgesio normas, aiškinamos tėvų pareigos, įvairūs vaikų ugdymo klausimai.

Vergovinėje santvarkoje, kai viešpataujančių klasių vaikų ugdymas tapo atskira visuomeninės veiklos sfera, ugdymo problemas nagrinėja to meto mąstytojai. Žymiausieji V-IV a. pr. m. e. filosofai Aristotelis, Demokritas, Platonas, Sokratas ir kt. kartu buvo ir pedagogikos teorikai. Nagrinėdami pedagogikos problemas, jie kėlė ugdymo tikslų, mokymo bei auklėjimo turinio, įvairaus mokymo organizavimo, vaikų amžiaus periodizacijos ir kt. klausimus. Romos filosofas Kvintilianas (I a.) veikale “Oratoriaus mokymas” aprašė mokymo patirtį, reikalavimus mokytojui, kurių tarpe – būtinybė žinoti vaiko individualius polinkius ir gabumus, pasisakė prieš fizines bausmes.

Vakarų Europos pedagogikos plėtojimąsi ilgus amžius veikė krikščioniškoji ideologija, kuri nuo IV a. pr. tapo oficialia Romos imperijos religija. Pedagoginė mintis tapo sudėtine teologijos dalimi ir propagavo įgimtą žmogaus prigimties nuodėmingumą, asketizmą, sielos tobulinimą, žmogaus paruošimą pomirtiniam gyvenimui. Bažnyčios veikėjų tarpe buvo labai išsilavinusių to laikotarpio filosofų ir rašytojų, pvz., Tomas Akviniėtis (1225-1274), kūrusių pedagoginius traktatus, teikusių pedagoginius patarimus.

Pedagoginė mintis intensyviau plėtojasi Renesanso epochoje (XIV-XVI a.). Šiuo laikotarpiu iškeliamas išsilavinusio pasauliečio idealas, kreipiamas dėmesys į estetinį lavinimą, reikalaujama plėsti protinį lavinimą,

mokantis matematikos, astronomijos, mechanikos, gamtos mokslų. Kartu reikalaujama ugdyti vaiko aktyvumą, žadinti kūrybiškumą, pasisakoma prieš fizines bausmes. Pedagoginės idėjos buvo reiškiamos įvairiomis literatūros formomis: filosofiniais traktatais (L. Vivo “Apie mokslų dėstymą”, 1531 ir kt.), satyriniu romanu (F. Rablė “Gargantua ir Pantagriuelis”, 1532-1552), satyriniais samprotavimais (Erazmo Roterdamiečio “Pagiriamasis žodis kvailybei”, 1509), fantastiniais aprašymais (T. Moro “Utopija”, 1516).

Humanistinės pasaulėjautos XVII a. čekų pedagogas **Janas Amosas Komenskis** (1592-1670) buvo naujųjų laikų pedagogikos kūrėjas, genialiai panaudojęs pažangias savo meto pedagogines idėjas ir sukūręs vieningą liaudiškumo principu paremtą ugdymo teoriją. Jis vadinamas “pedagogikos niutonu”, “pedagogikos koperniku”, “tautų mokytoju” ir pan. Svarbiausias Komenskio veikalas – “Didžioji didaktika” (1632). Jis reikalavo, kad gimtosios kalbos mokykla būtų visuotinė ir visiems privaloma, kad visas ugdymas atitiktų gamtos dėsnius. Jis pagrindė klasės pamokos sistemą, reikalavo realinio lavinimo, iš esmės teisingai nusakė žinių perėmimo procesą (vaizdinis suvokimas, supratimas, išreiškimas, taikymas). Pateiktomis taisyklėmis Komenskis pagrindė vaizdumo, sąmoningumo, sistemingumo, nuoseklumo, prieinamumo, žinių tvirtumo principus, teigė, jog mokant būtina ugdyti ne tik intelektą, bet ir moralines savybes bei valią. Reikė naują požiūrį į mokyklos drausmę, reikalavo, kad mokykla būtų džiaugsmo vieta, o mokytojas – geriausias, humaniškiausias vaikų draugas.

Anglų filosofas **Dž. Lokas** (1632-1704) teigė, jog ugdymas nulemia asmenybę. Tikras džentelmenas turi gauti fizinį, dorovinį ir protinį išsilavinimą, turi būti išugdytas jo charakteris, išlavinta valia, drausmė. Dž. Lokas reikalavo atsižvelgti į vaiko individualybę. Svarbiausia auklėjimo priemonė – ne kalbos, o pavyzdys, aplinka, tai, ką aplink mato vaikas.

Galingai nuskambėjo prancūzų filosofo, rašytojo ir švietėjo **Ž. Ž. Ruso** (1712-1778) balsas prieš viduramžių scholastinę mokyklą, prieš mokymo dogmatizmą ir formalizmą, prieš vaiko iniciatyvos slopinimą. Pagrindinis jo reikalavimas – atsižvelgti į natūralų vaiko vystymąsi, t. y. derintis prie vaiko prigimties, prie jo amžiaus ypatumų. Svarbiausias mokymo uždavinys, teigė Ruso, ugdyti vaikų domėjimąsi mokslu, lavinti jų protinius gebėjimus, diegti jiems teisingas ir naudingas idėjas. Jis reikalavo sudaryti sąlygas plėtotis vaiko savarankiškumui, aktyvumui. Vaikas pats turi stebėti gam-

ta, gyvenimo faktus, žmonių santykius, susieti idėjas, net pats išrasti mokslo tiesas. Todėl mokymui nereikia jokių programų, vadovėlių, net mokyklų. Jis pirmasis pedagogikos istorijoje tvirtino, jog prioritetas mokant priklauso pačiam mokiniui, jo interesams, o mokytojas – tik patarėjas, vaiko palydovas. Šios Ž. Ž. Ruso idėjos ypač populiarios Vakaruose, o Lietuvoje kai kas laiko “naujais” dalykais: “Šiandien senoji didaktikos kryptis apibūdinama kaip orientuota į mokytoją, o modernioji – į vaiką” (18, p. 46). Darbas, Ruso nuomone, yra laisvo žmogaus visuomeninė pareiga ir gera auklėjimo priemonė.

Šveicarų pedagogas **J. H. Pestalocis** (1746-1827), toliau puoselėdamas Ruso ir kitų prancūzų švietėjų idėjas, svarbiausiu ugdymo tikslu laikė visų įgimtų žmogaus jėgų ir gabumų plėtojimą. Jis sukūrė elementariojo (pradinio) mokymo teoriją, reikalavo individualizuoti mokymą, akcentavo mokymo ir auklėjimo vienybės idėją. Mokymas, tvirtino J. Pestalocis, yra svarbiausias auklėjimo kelias, jis plėtoja ne tik mąstymą, bet ir dorovines savybes. Pažymėtina ir tai, jog jis pirmasis ugdymo tikslams bandė sujungti mokymą ir gamybinį darbą.

XIX a. pirmojoje pusėje vokiečių filosofas ir pedagogas **J. F. Herbartas** (1776-1841) bandė pagrįsti pedagogiką kaip filosofškai ir psichologiškai argumentuotą teoriją. Nagrinėdamas mokymo teorijos klausimus, jis sukūrė mokymo laipsnių teoriją, kurią jo pasekėjai pavertė bet kurios pamokos schema. Vaikų valdymo sistemą jis grindė prievarta, dresiravimu, muštru, reikalavo slopinti vaikų “laukinį išdykumą”. Manė, jog mokytojui mokymo procese priklauso prioritetinis vaidmuo, kad be mokymo nėra auklėjimo.

Demokratinei to meto pedagoginei minčiai Vokietijoje atstovavo **F. A. V. Dystervėgas** (1790-1866). Jis teigė, jog svarbiausias mokymo uždavinys – plėtoti vaikų gebėjimus, duoti jiems reikalingų gyvenime žinių, mokyti tas žinias taikyti praktikoje, mokyti savarankiškai mąstyti. “Blogas mokytojas tiesą paskelbia, geras moko ją surasti”, – teigė šis vokiečių “mokytojų mokytojas”. Kviesdamas naudoti įvairius mokymo metodus, pagrindinį dėmesį siūlė skirti savarankiškam mokinių darbui.

Rusijos pedagogas **K. Ušinskis** (1824-1870) reikalavo teorijos ir praktikos vieningumo, į mokymo procesą žiūrėjo kaip į tam tikrą darbinės veiklos rūšį. Pedagogas, teigė Ušinskis, turi būti susipažinęs su pagrindiniais

žmogaus prigimties dėsniais ir mokėti jais pasinaudoti. Didelę reikšmę skyrė mokymo vaizdumui, prieinamumui, nuoseklumui, vaikų aktyvumui mokymo procese, mokymo ir auklėjimo vienovei. Todėl reikalavo mokyti mokinius surasti daiktų bei reiškinių požymius, juos lyginti, daryti išvadas bei apibendrinimus. Ypatingą dėmesį siūlė skirti lyginimui – tai objektų esmės supratimo pagrindas. Tvirtino, jog vaikus būtina mokyti gimtąja kalba – ji geriausia tautiškumo išraiška.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje labai sparčiai plečiantis mokyklų tinklui, realizuojant privalomą mokymą, Europoje ir JAV kyla sąjūdis už naujos mokyklos sukūrimą, labai pagyvinęs pedagoginės minties plėtotę. Įvairių pedagoginių srovių atstovai griežtai kritikavo to meto mokyklų scholastinį mokymo turinį, jo atitrūkimą nuo gyvenimo ir praktikos, dogmatinius mokymo metodus, apskritai formalizmą mokymo procese. Kartu jie pasisakė ir prieš autoritarinį auklėjimą, pagrįstą vaiko asmenybės slopinimu, smulkmeniška jo veiklos ir elgesio reglamentacija, smerkė fizines bausmes ir prievartą.

Susiformavo nemaža pedagoginių teorijų, kurios net kiek tai ignoruoja klasikinės pedagoginės minties psiekimus. Siekiant išlaikyti paauglius privalomo mokymo laikotarpiu mokykloje, ieškoma kelių lengvinti mokymąsi: bandoma mažinti ir paprastinti mokymo turinį, ypač plačiai pradedama taikyti žaidimus mokymo procese, ypatingas dėmesys skiriamas įvairiai mokinių veiklai (gamybinei ir meninei).

Tam tikrą perversmą ugdymo teorijoje padarė iki šių dienų turinti nemaža šalininkų *pragmatinė pedagogika*, kurios pradininkas ir žymiausias atstovas JAV pedagogas **Dž. Diujis** (1859-1952). Išeities pozicija – tiesos, mokslinių teorijų, dorovės kriterijus yra praktinė nauda. Tuo remdamasis, Dž. Diujis teigė, jog visas jaunosios kartos ugdymas turi būti pajungtas gyvenimo praktikos keliamų uždavinių sprendimui, t. y. svarbu išmokyti prisitaikyti prie besikeičiančios aplinkos, rasti būdus, kaip įveikti sunkumus. Jis galvojo, jog būtent gamybinis darbas susies mokyklą su gyvenimu, taps lavinimo ir auklėjimo priemone. Mat darbas, kaip tvirtino šis filosofas ir pedagogas, sudaro geras sąlygas visuomeninės drausmės ugdymui, yra vaikų savarankiškumo ir aktyvumo laidas, rengia žmogų praktiškam gyvenimui. Todėl jis siūlo **mokyti dirbant**, atsisakant teorinių žinių sistemos, teigdamas, kad daugumai nėra reikalo įgyti grynų (teorinių) žinių, iš

jų nesą jokios socialinės naudos. Taigi mokymas čia pajungiamas praktinių užduočių sprendimui, pirmenybė teikiama ne mokymo turiniui, bet mokymo organizacijai, asmeninei patirčiai.

Panašiai kaip pragmatinė kryptis, jaunosios kartos ugdymo klausimus siūlė spręsti *darbo mokyklos* (G. Keršenšteineris ir kt.), *veiksmo pedagogikos* (A. Lajus ir kt.) atstovai, būtent: pagrindinę dėmesį skirti praktinei veiklai, darbiniam rengimui, suteikti darbinių mokėjimų ir įgūdžių maksimumą, o **bendrojo lavinimo žinių minimumą. Vadinasi, menkinama sisteminio mokymosi, mokslinių žinių pagrindų sistemos įgijimo, protinės mokinių veiklos, jų mąstymo ugdymo reikšmė.**

Asmenybės pedagogikos atstovai (vokiečiai H. Gaudigas, E. Lindė ir kt.) propagavo stiprios, savarankiškos, išsilavinusios asmenybės ugdymą. Pasisakydami prieš receptūrinį mokymą, ypač didelį dėmesį skyrė mokinių supažindinimui su racionaliais protinio darbo metodais, savarankiško ugdymui, mokinių aktyviai veiklai. Labai reikšminga šios teorijos atstovų idėja, jog geras mokytojas yra tas, kuris kuo toliau, tuo labiau mokiniams darosi nereikalingas – mokiniai išmoksta savarankiškai įgyti žinių. Kartu didelį dėmesį skiria ir emocinei sferai, pergyvenimų skatinimui ugdymo procese.

Aktyvių, iniciatyvių, fiziškai ir protiškai išlavintų jaunuolių, gerai parengtų gyvenimui ir praktinei veiklai, ugdymą propogavo *naujojo auklėjimo* kryptis (A. Ferjeris – Šveicarija, O. Dekrolis – Belgija, H. Licas, G. Vinkenenas – Vokietija, E. Demolenas – Prancūzija ir kt.), kuri turi nemažą bendrų bruožų su asmenybės pedagogika. Protiniame lavinime akcentavo kritinio mąstymo ugdymą, mokymą savarankiškai įgyti žinių ir praktinių žinių kaupimą, todėl svarbiausiu mokymo tikslu laikė praktinį gyvenimo pažinimą ir veiklos įgūdžių sudarymą. Dorovinio auklėjimo tikslas – teigiamų asmenybės savybių, stiprios valios, savikontrolės, religingumo ugdymas, sudarant kuo geresnes galimybes laisvai plėtotis teigiamiems kiekvienos asmenybės bruožams. Protinį lavinimą, dorovinį ir estetinį auklėjimą grindė fiziniu darbu, žaidimais, sportu, ekskursijomis. Įgyvendinant šias idėjas, kaimo vietovėse buvo kuriamos internatinės mokyklos, kuriose plačiai buvo taikoma savivalda.

Tuo tarpu *laisvojo auklėjimo* šalininkai (švedė E. Kei, vokiečiai H. Šarلمانas, L. Gurlitas, italė M. Montesori ir kt.) vaiką idealizavo, reikalavo

jam laisvės ir pagarbos. Svarbiausiu ugdymo veiksmu siūlė laikyti vaiko jausmus, asmeninės patirties kaupimą, todėl neigė sistemingo mokymo svarbą. Jų idealas – laisvas, niekieno nevaržomas kiekvieno vaiko jėgų ir gebėjimų lavinimas, visiškas ugdymo individualizavimas. Tai pedocentristinis požiūris – laisvė vaikui bet ką veikti, ką ypač akcentavo Ž. Ž. Ruso (XVIII a.). Veikdamas pagal savo norus ir interesus, ką tai dirbdamas, vaikas įgyja tiek tai žinių – “pakeliui”, aktyviai veikdamas, o ne sistemingai mokydamsis. Todėl vietoje sistemingų mokymosi užsiėmimų siūloma žaisti, piešti, rankų darbų, iškyklas, pokalbius laisvomis temomis ir kt. aktyvios veiklos rūšys. Tokiu būdu mokymo pagrindas – asmeninė mokinio patirtis, jo interesai. Toks požiūris siūlomas ir Lietuvos mokyklai: “Bendrasis ugdymas visų pirma grindžiamas mokinio, mokinės patirtimi...” [18, p. 10].

Pastaruoju metu Vakaruose plinta pedagoginės teorijos, pagrįstos neopozityvizmu, neotomizmu, egzistencializmu. Didelis dėmesys skiriamas emociniam ir religiniam auklėjimui, saviuoklai ir saviraiškai, mokymo individualizavimui ir intuicijos vaidmeniui, mokymo turinio modernizavimui. Žymiausių pedagogų tarpe – Dž. Bruneris (JAV), Ž. Pjaže (Šveicarija) ir kt.

Buvusioje Tarybų Sąjungoje siekta pedagogiką pajungti nerealiai komunistiniam auklėjimui, todėl ugdymo mokslas buvo perdėm ideologizuotas, ypač auklėjimo teorija, remtasi klasių kovos požiūriu. Įdomių minčių randama didaktikos (mokymo teorijos) veikaluose, kuri plėtojosi J. A. Komenskio ir kitų įžymių pedagogų idėjų pagrindu, vadinamąja klasikine pedagogika (J. Babanskis, M. Danilovas, Š. Genelinas, B. Jesipovas, V. Krajevskis, I. Charlamovas, I. Lerneris, D. Lordkipanidzė, I. Ogorodnikovas, V. Oniščiukas, M. Skatkinas, Z. Vasiljeva, L. Zankovas ir kt.).

Šiuolaikinėmis sąlygomis Nepriklausomoje Lietuvoje yra daug galimybių susipažinti su įvairių šalių ugdymo patirtimi, su naujausiomis pedagoginėmis idėjomis. Vienas iš svarbiausių kelių – pedagoginės literatūros leidimas. Džiugu, kad pastaraisiais metais išleisti tokie kapitaliniai darbai, kaip “Pedagoginė psichologija” [9] ir “Filosofiniai ugdymo pagrindai” [24], N. M. Grendstad “Mokytis – tai atrasti” [11], K. Tepperwein “Menas mokytis nepavargstant” [31] ir kt. Tačiau įvairiais keliais ir būdais turtėjant mūsų pedagoginei patirčiai, susipažįstant su įvairiomis pedagoginėmis idėjomis, nepamirštinas šiandie ypač aktualus A. Maceinos teiginys: “Iš svetimųjų galima mokytis, bet jų negalima pamėgdžioti” [20, p. 116].

Pedagogikos raida Lietuvoje

Lietuvoje pedagogikos šaknys taip pat glūdi liaudies ugdymo praktikoje, jos idėjos atsispindi liaudies kūryboje. Teorinė pedagoginė mintis pradėjo plėtotis XVI a., humanizmo ir reformacijos laikotarpiu. Liaudies švietimu, mokymu gimtąja kalba rūpinosi A. Kulvietis, M. Mažvydas, S. Rapolionis. Vilniaus universiteto profesorių A. Olizarovskio ir Ž. Liauksmينو veikaluose teisės ir retorikos klausimais randame minčių apie mokymo organizavimą, apie meninį, fizinį ir dorovinį auklėjimą (XVII a.). XVIII a. pab. Edukacinės komisijos veikėjai J. Masalskis, G. Piraševičius ir kt., vadovaudamiesi prancūzų švietėjų idėjomis, nagrinėjo protinio ir fizinio lavinimo, moralinio auklėjimo uždavinius bei metodus, kėlė mokymo turinio klausimus.

XIX a. lietuvių švietėjų (S. Daukanto, M. Valančiaus, L. Ivinskio, P. Višinskio ir kt.) idėjos apie lietuvių tautos istorijos pavyzdžius, blaivybę, teigiamas dorovines savybes, mokslo žinių reikšmę ir pan. žadino tautinį sąmoningumą. Nelegalioje periodinėje spaudoje, ypač "Varpe", buvo raginama šviesti liaudį, propoguojamos gamtos mokslų žinios, kritikuojamas carinėje mokykloje išsigalėjęs dogmatinis mokymas, pasisakoma prieš lietuviškos spaudos draudimą, propoguojama savišvieta (V. Kudirka, J. Adomaitis-Šernas, J. Šliūpas ir kt.).

XX a. pradžioje, panaikinus spaudos draudimą, periodikoje buvo rašoma vaikų psichologijos, aktualiais mokymo ir auklėjimo klausimais – apie lietuvių kalbos mokymą, apie mokymo metodus, apie vadovėlius, apie tuo metu plintančias laisvojo auklėjimo, darbo mokyklos idėjas ir pan. (K. Skabeika, A. Jakučionis, J. Jablonskis ir kt.). G. Petkevičaitė-Bitė didelę reikšmę teikė darbo auklėjamajam vaidmeniui, teigė, jog mokykla turi ruošti žmones, mokančius savarankiškai galvoti, dirbti ir suprantančius darbo reikšmę. Dorovę laikė esmine sąlyga aukščiausiajam žmogaus gyvenimo tikslui pasiekti – tarnauti savo tautai. Pareigos jausmą laikydama žmogaus doros pamatu, G. Petkevičaitė-Bitė teigė, jog šį jausmą pirmiausia reikia ugdyti artimiesiems ir aplinkiniams žmonėms, jog jį sustiprina meilė gimtajam kraštui. V. Storosta-Vydūnas, pripažindamas sistemingų žinių reikšmę vaikų lavinimui, siūlė mokymą jungti su visuomenei naudingų praktinių darbų. Mokymo individualizavimo klausimą kėlė M. Pečkauskaitė, reikalaujama, kad mokytojas pažintų ir savo psichinius ypatumus, ir mokinių amžiaus ypatumus bei individualius skirtumus.

Nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940), sparčiai formuojantis švietimo sistemai, pedagogų dėmesio centre buvo ne tik jaunosios kartos ugdymo tikslo bei paskirties, bet ir svarbiausios auklėjimo bei didaktikos problemos, visų pirma mokymo turinio ir metodų, mokymo organizavimo, mokytojo ir mokinių sąveikos klausimai. Nuo pat pirmųjų nepriklausomybės metų Lietuvoje ėjo du-trys mėnesiai pedagoginiai žurnalai, pedagoginių straipsnių būdavo ir kitoje periodinėje spaudoje. Ugdymo teorijos klausimais rašė pedagogai praktikai J. Ambraška, A. Busilas, J. Geniušas, A. Jakučionis, Esmaitis (S. Matjošaitis), P. Mašiotas, A. Purėnas, V. Ruzgas, M. Vasiliauskas ir kt., filosofai ir pedagogai S. Šalkauskis ir A. Maceina, psichologai ir pedagogai J. Vabalas-Gudaitis, J. Laužikas, A. Gučas ir kt.

Lietuvos pedagogai aktyviai domėjosi užsienio pedagogika, todėl Vakarų Europoje keliamos pedagoginės idėjos rado gyvą atgarsį ir Lietuvoje. Gyvai buvo svarstomi vaikų pažinimo, jų veiklos ir aktyvinimo klausimai, darbo mokyklos bei “veiksmo” pedagogikos idėjos ir pan. M. Vasiliauskas ir A. Jakučionis savo knygose išdėstė kompleksinio mokymo esmę, parodė, kaip planuoti mokomąją medžiagą, kaip jungti rašymą ir skaitymą su vaikui artima aplinka, kaip organizuoti pamokas. Buvo propoguojamas ir kraštotyrinis principas, kuris reikalavo mokymą grįsti artimiausios aplinkos ir krašto pažinimu. Buvo domimasi M. Montesori pedagogika, P. Petersono sukurtu Jenos planu, kuriame vietoje klasių sudarytos mokinių grupės. Ieškoma būdų skatinti mokinių savarankišką darbą – propoguojama mokinių referatai, disputai, diskutuojama laboratorinio metodo taikymo klausimais ir pan.

Įdomių minčių mokymo organizavimo klausimais paskelbė **J. Geniušas** (1892-1948). Veikiamas “veiksmo” pedagogikos, J. Geniušas, kaip ir V. Lajus, teigė, kad vaikai turi suvokimo ir ypač išraiškos poreikį. Jis kiek pervertino išraiškos poreikį, ypač per humanitarinių dalykų pamokas, siūlydamas, pvz., per istorijos pamokas piešti, lipdyti, vaidinti ir pan. Tačiau jo didelis dėmesys raiškiajam skaitymui ir dramatiniam bei inscenizavimui, dėstant literatūrą, be abejonės, vertintinas teigiamai. Labai svarbi ir teisinga J. Geniušo mintis, kad, lavinant mokinių protą, reikia žadinti ir jų emocijas. Jis atkreipė dėmesį ir į tarpdalykinius ryšius, pasisakė už įvairių mokymo metodų taikymą mokymo procese, už žodinių metodų derinimą su savarankišku mokinių darbu, reikalaudamas, kad mokiniai būtų aktyvūs

ir sąmoningi šio proceso dalyviai. Svarbią reikšmę J. Geniušas skyrė mokinių sudominimui ir jų dėmesio išlaikymui. Įdomu, jog griežtai pasisakė prieš nuolatinę individualią apklausą pamokos pradžioje, kurią dar ir šiandien plačiai taiko nemaža dalis mokytojų, nurodydamas, jog ji be reikalo sugaišina daug laiko, yra nuobodi ir įkyri mokiniams.

Minėti pedagogai buvo svarbiausių vadovėlių ir metodinių priemonių autoriai. **Savo darbuose jie kėlė vaikų aktyvumo ir savarankiškumo, skatinimo mokytis iš gamtos ir žmonių gyvenimo, stebint ir tiriant aplinkos reiškinius, idėjas.**

Buvo domisi ir mokinio gabumų bei kt. psichinėmis problemomis, susijusiomis su jų ugdymu. **J. Vabalas-Gudaitis** (1881-1955) suorganizavo eksperimentinės psichologijos laboratoriją, išvertė Binė-Simono testus. Ypač reikšminga jo sukurta pedagogikos ir etikos teorija, pagrįsta sąveikos principu, iškelta grįžtamojo ryšio tarp mokytojo ir mokinio reikšmė mokinių mokymui ir auklėjimui. Sąveikos principas, anot mokslininko, yra visos pedagogikos pagrindas, todėl reikalavo teigiamos sąveikos, kad tėvai ir mokytojai būtų humaniški, suprastų ir mylėtų vaiką. Todėl labai svarbu kurti klasėje konstrukcinę sąveiką. Ateities meilė buvo aukščiausias J. Vabalas-Gudaičio pedagoginis ir etinis idealas.

Žymus mūsų pedagogas **S. Šalkauskis** (1886-1941) savo darbuose (dalis jų 1991 m. išspausdinta jo “Pedagoginiuose raštuose”) nagrinėjo bendrosios pedagogikos, auklėjimo teorijos, didaktikos ir švietimo organizavimo sistemos klausimus, t. y. sukūrė savitą ugdymo teoriją, kuri glaudžiai siejasi su jo kultūros filosofija [28]. Jo pedagogikos etinis pagrindas – religija. Ypač akcentuotina tai, jog S. Šalkauskio darbuose pateikta pilnutinio ugdymo sistema, kuri grindžiama universalumo, harmonijos ir subordinacijos principais. Pilnutinis ugdymas laikomas priemone pasiekti aukštai kultūrai, tautos gyvybei išlaikyti, tapti tautai nacija, todėl akcentavo būtinybę tobulinti mokyklos veiklą, didelį dėmesį skyrė mokytojo asmenybei. Jis taip pat tautinio auklėjimo pagrindėjas, tautinio auklėjimo sistemos kūrėjas, tautinio auklėjimo koncepcijoje išskyręs tautinį, patriotinį auklėjimą. Pirmaeilis uždavinys – pakelti patriotizmą į sąmoningos dorovės lygį. Daug vertingų minčių slypi ir jo didaktinėse pažiūrose (didaktiką laikė pirmaeilės reikšmės pedagogikos šaka) – originaliai nagrinėjamos protinio lavinimo (protinimo) problemos, išryškinant vidines ir išorines sėkmingo mokymo sąlygas ir metodus.

S. Šalkauskio idėjų tęsėjas buvo filosofas ir pedagogas **A. Maceina** (1908-1987), sukūręs savitą kultūros filosofiją, kultūrą laikęs žmogaus kūrybine veikla. Jis ugdymą suprato kaip žmogaus kūrimą žmoguje, todėl ugdomąją sąveiką laikė pedagogikos teorijos ir pedagoginės praktikos centru. Auklėjimą siedamas su dora, jo esmę aiškino kaip žmogaus ėjimą į tam tikrą idealą. A. Maceina toliau plėtojo tautinio auklėjimo teoriją, jai skirtas didžiausias jo veikalas “Tautinis auklėjimas” (1934), visas išspausdintas “Pedagoginiuose raštuose” [20]. Šiame veikale autorius atskleidžia tautinio auklėjimo esmę ir tikslą, išanalizuoja tautinio auklėjimo veiksnius ir metodiką. Jis išskiria tris tautinio auklėjimo sritis: tautiškąjį auklėjimą, kuriantį tautinę individualybę, kuri pasireiškia tautinėmis ypatybėmis; patriotinį auklėjimą, kuris ugdo tinkamus santykius su tautine individualybe ir jos apraiškomis; nacionalinį auklėjimą, kuris pakelia tauta į kokybiškai aukštesnį lygį ir nulemia jos vietą pasaulinėje kultūroje.

Per pastaruosius tris dešimtmečius (1960-1990), esant labai sudėtingai politinei ir socialinei situacijai, vis dėlto plėtojosi mokyklų tinklas. Reikėjo spręsti įvairias ugdymo problemas, todėl augo ir moksliniai pedagoginiai kadrai. Buvo nagrinėjama daug įvairių problemų, neišvengiant, tiesa, įsigalėjusio tuo metu ideologizavimo, pvz., mokymo proceso tobulinimas, mokymo diferencijavimas, teigiamo mokinių požiūrio į mokymąsi ugdymas, mokinių žinių plėtojimas, žinių sistemos formavimas, žinių taikymas, nepažangumo įveikimas, pažymio ir grįžtamosios informacijos vaidmuo, mokymo kryptys ir pan. (J. Laužikas, A. Paurienė, K. Poškus, V. Rajeckas, T. Stulpinas, V. Šernas, J. Vaitkevičius ir kt.), aukštosios mokyklos dėdaktika (V. Bajorienė, L. Barzdžiukienė, A. Dumčienė, P. Jucevičienė, G. Klimovienė, V. Kučinskas, D. Milkevičienė, R. Puodžiukaitienė, I. Sabaliauskaitė, Z. Tarvydienė, M. Teresevičienė ir kt.), auklėjimo problemos (V. Aramavičiūtė, M. Barkauskaitė, Z. Bajoriūnas, B. Bitinas, S. Dzieniškaitė, R. Tidikis, V. Savickytė, J. Žilionis, P. Dereškevičius, J. Uzdila ir kt.), darbinis ugdymas ir profesinis orientavimas (L. Jovaiša, A. Grabauskienė, J. Galkauskas, R. Vasiliauskas, S. Jankevičius, H. Galkytė ir kt.), vadovavimas mokyklai, mokyklų tinklas, pedagoginiai kadrai (R. Cibulskas, B. Čėsnaite, K. Miškinis ir kt.), pedagogikos istorija (M. Karčiauskienė, V. Mikėnas, M. Lukšienė, V. Pupšys, K. Žukauskas ir kt.) ir t. t. Kelios dešimtys pedagogikos mokslininkų nagrinėjo lietuvių kalbos ir literatūros,

kitų disciplinų mokymo metodikos klausimus, ikimokyklinio auklėjimo, specialiosios pedagogikos, pedagoginės psichologijos ir kt. problemas.

Vilniaus universitete 1978-1992 m. veikė specializuota taryba pedagogikos mokslų kandidato (dabar daktaro) moksliniam laipsniui teikti, kurioje 105 asmenys apgynė disertacijas.

Negalima nepažymėti, jog išleista nemaža pedagogikos veikalų, mokymo priemonių ir keletas originalių pedagogikos vadovėlių, atspausdinta daug mokslinių straipsnių. Iki 1991 m. vien Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbų „Pedagogika“ išleista 27 tomai. Vertingų mokslinių straipsnių „Pedagogikoje“ ir kituos leidiniuose paskelbė ne tik jau paminėti pedagogikos mokslininkai, bet ir daugelis kitų šio mokslo atstovų, pvz., P. Augutis, E. Martišauskienė, H. Merkys, V. Mikoliūnienė, J. Pocienė, K. Pukelis, A. Rauckienė, K. Simanonis ir kt.

Ypatingos reikšmės to laikotarpio pedagogikos mokslo raidai Lietuvoje turėjo 1958 m. įsteigtas **Pedagogikos mokslinio tyrimo institutas**, sparčiai augęs (pvz., 1975 m. jame buvo net 76 mokslinio bendradarbio etatai, mokslinius laipsnius turėjo 29 darbuotojai), buvęs tuo metu respublikos pedagogikos mokslų centru (prie jo buvo įsteigta respublikinė pedagogikos mokslų koordinavimo taryba, kuri labai sėkmingai veikė). Jo darbo rezultatus rodo kad ir tokie faktai. Pvz., 1969-1973 m. šio instituto darbuotojai paskelbė net 1335 publikacijas, tarp kurių 15 monografijų, 34 straipsnių rinkiniai, 20 naujai parengtų vadovėlių („Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto leidinių, mokslinių bendradarbių knygų ir straipsnių bibliografija“, 1969-1973. Sudarė R. Mereškevičienė. – V., 1974). Jame dirbdami daktaro disertacijas parengė ir apgynė J. Laužikas ir M. Lukšienė, šiame Institute pradėjo mokslinį darbą ir išaugo tokie šiuo metu žinomi Lietuvos pedagogikos mokslininkai, dabar profesoriai, habil. daktarai, kaip V. Aramavičiūtė, B. Bitinas, L. Jovaiša, A. Katinienė, V. Rajeckas, V. Šernas, J. Uzdila, dirbo prof. J. Vaitkevičius (jie jau parengė per 130 mokslo daktarų). Šiam Institutui 12 metų (1963-1975 m.) vadovavo šio darbo autorius.

Nemažai pedagogikos veikalų šiuo laikotarpiu išleista ir užsienyje – XX a. šeštajame-aštuntajame dešimtmetyje susiformavo **lietuvių egzodo pedagogika**. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui nemažai lietuvių pedagogų, pasitraukę į Vakarus, atsidūrė svetimuose kraštuose – JAV, Kanadoje, Australijoje ir kitur. Jie kūrė lituanistines mokyklas, rašė vadovėlius,

rengė mokymo programas, organizavo mokytojų rengimo kursus, rūpinosi jų kvalifikacija (J. Barzdukas, J. Kavaliūnas, J. Malinas, J. Masilionis, J. Plačas, A. Rinkūnas ir kt.). Pedagogai, besirūpinantieji liuanistiniu švietimu, rašė apie užsienio lietuvių jaunuomenės vieta jų tautinei prigimčiai svietimoje aplinkoje, nagrinėjo asmenybės ir tautos, šeimos, mokyklos ir visuomenės bendradarbiavimo ir sąveikos problemas ir pan.

Filosofinės krypties ryškiausi atstovai – L. Dambriūnas (“Lietuviškas auklėjimas šeimoje”, 1964), J. Eretas (“Tremtis – prakeikimas ar uždavinys”, 1963), S. Yla (“Lietuvių šeimos tradicija”, 1978), V. Čižiūnas (str. ž. “Aidai”), A. Liaugminas (str. ž. “Laiškai lietuviams”) ir kt.

Ne mažiau ryški ir krikščioniškosios pedagogikos kryptis. Išskirtinę vietą čia užima kun. J. Gutausko darbai – tikybos vadovėlis “Krikščionybė Lietuvoje” (1973), “Dievas šiandien” (1973) ir kt.

Šeimos pedagogikos kryptiniai atstovauja L. Dambrauskas (“Lietuviškas auklėjimas šeimoje”, 1964), S. Yla, A. Liaugminas ir kt.

Tarp egzodo pedagogikos nemažai darbų skirta Lietuvos pedagoginės minties istorijai. Čia ypač reikšminga vieta tenka A. Paplauskui-Ramūnui, kuris savo darbuose nagrinėjo Lietuvos pedagoginės minties istorijos ištakas bei raidos ypatumus. Lietuvos pedagoginės minties istorijos studijas toliau tęsia A. Paplausko-Ramūno mokinys J. Račkauskas. Jo tyrinėjimų sritis – Lietuvos švietimas iki trečiojo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės padalijimo, Edukacinės komisijos veikla, jos įtaka kitų kraštų švietimo sistemoms. Svarbiausias J. Račkausko darbas – monografija “Švietimo reforma Lenkijoje ir Lietuvoje XVIII a.” (1994).

Lyginamosios pedagogikos kryptiniai priklauso P. Maldeikio veikalas “Vakarų Europos ir JAV auklėjimas. Pedagoginių principų palyginimas” (1958) ir šio autoriaus “Moderniosios pažangos problemos” (1966). Pažymėtinos ir A. Paplausko-Ramūno knygos – “Iš sutemų į aušrą” (1967) bei jo studija “Lietuvių pedagogika kryžkelėje” (1975).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, prasidėjo naujas pedagogikos raidos etapas. Pertvarkant visą Lietuvos švietimo sistemą, vykdamą bendrojo lavinimo mokyklos reformą, yra kuo pasiremti – ypač gausus pedagogikos mokslininkų būrys labai sėkmingai dirba aukštosiose mokyklose, turime daug kūrybingai dirbančių mokytojų, mokyklų vadovų, švietimo organizatorių. Deja, dėl kai kurių subjektyvių priežasčių, o ypač atskirų

asmenybių ambicijų (įsivaizduojamo visažinojimo) šios **aukštos kompetencijos gausios pedagogų gretos nepakankamai įtrauktos į Lietuvos švietimo pertvarką**. Tačiau pedagogika toliau sėkmingai plėtojasi, nors nėra jokio koordinuojančio centro.

Pirma. Toliau sėkmingai dirba pedagogikos mokslininkai. Paminėsime kai kuriuos pastaraisiais metais pasirodžiusius veikalus. Išleista V. Arama-vičiūtės (“Ugdymo samprata”, 1998), Z. Bajoriūno (“Šeimos edukologija”, 1997; “Familistikos pagrindai”, 1993), D. Beresnevičienės (“Nuolatinis mokymasis Lietuvoje”, 1995), B. Bitino (“Didaktinės koncepcijos”, 1992; “Auklėjimo procesas”, 1995; “Ugdymo filosofijos pagrindai”, 1996; “Ugdymo tyrimų metodologija”, 1998), R. Dobranskienės (“Mokyklos gyvenimo tvarkymas”, 1996), V. Jakavičiaus (“Žmogaus ugdymas”, 1998; kartu su A. Jukša – “Mokyklos pedagogika”, 1996), L. Jovaišos (“Edukologijos pradmenys”, 1993; “Edukologijos įvadas”, 1993; “Hodogetika”, 1996), V. Kučinsko (“Pedagoginės ergonomikos įvadas”, 1997), R. Laužacko (“Profesinio ugdymo pedagogika”, 1993), E. Martišauskienės (“Pauglių dorovinių vertinimų ypatumai”, I d. 1994, II d. 1997), K. Pukelio (“Mokytojų rengimas ir tautos kultūra”, 1995; Mokytojų rengimas ir filosofijos studijos”, 1998), V. Rajecko (“Ugdomasis mokymas”, 1994; “Asmenybės raida ir ugdymas”, 1995; “Mokymas: svarba, esmė”, 1996; “Pamoka”, 1997; “Mokinių mokymosi rezultatų tikrinimas ir vertinimas”, 1998; “Mokymo organizavimas”, 1999), V. Spurgos (“Saviugdodos metodai”, 1998), T. Stulpino (“Ugdymo principai”, 1993; “Ugdymo metodikos bruožai”, 1995; “Ugdymo rezultatai”, 1996), V. Šerno (“Pedagoginiai specialybės pagrindai”, 1995; “Profesinė pedagogika”, 1995; “Profesinės veiklos didaktika”, 1998), L. Šiaučiukėnienės (“Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas”, 1977), J. Uzdilos (“Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje”, 1993), J. Vaitkevičiaus (“Socialinės pedagogikos pagrindai”, 1995), R. Vasiliausko (“Vertybių ugdymas”, 1992) ir kt. darbai.

Antra. Gana sparčiai auga pedagogikos mokslininkų skaičius – jų reikia ne tik aukštosioms, bet ir aukštesniosioms mokykloms, kurios ruošiasi tapti aukštosiomis, o taip pat ir įvairioms švietimo įstaigoms, įvairių tipų mokykloms.

Visų pirma reikia pažymėti, jog per pastaruosius metus žymiai padidėjo edukologijos habilituotų daktarų šeima – jais tapo E. Adaškevičienė, A. Ažu-

balis, Z. Bajoriūnas, J. Dailidienė, J. Galvydis, A. Katinienė, R. Laužackas, K. Pukelis, J. Skernevičius, L. Šiaučiukėnienė, J. Uzdila.

Šiuo metu net prie 7 aukštųjų mokyklų yra pedagogikos (edukologijos) doktorantūra. **Pagrindinė pedagogų rengimo įstaiga – Vilniaus pedagoginis universitetas**; šios aukštosios mokyklos Pedagogikos ir psichologijos fakultete 1999 m. pabaigoje buvo 52 doktorantai. Jau po 1993 m., pertvarkius mokslinių kadru rengimą, VPU edukologijos daktaro disertacijos sėkmingai apgynė E. Trečiokienė, L. Rupšienė, J. Vaičiūnaitė, T. Tamošiūnas, L. Lukošūnienė, D. Dvarionas (moksl. vad. prof. B. Bitinas), A. Rauckienė, R. Vaivada, Z. Žebrauskienė, L. Railienė, M. Gaigalienė, V. Indrašienė, A. Šventickas (moksl. vad. prof. V. Rajeckas), V. Lamanuskas, V. Grincevičienė, R. Makarskaitė, J. Armonienė, P. Kuprys, R. Jautakaitė, R. Malinauskas (moksl. vad. prof. J. Vaitkevičius), G. Šmitienė, R. Pocevičienė (moksl. vad. doc. A. Grabauskienė).

Paminėti mokslininkai, o taip pat ir kiti, apgynę disertacijas kitose aukštosiose mokyklose ar jas rengiantieji (V. Gudžinskienė, V. Kazragytė, L. Rašimienė, V. Raudys, B. Bersėnienė, J. Balžakienė, V. Targamadzė ir kt.) per pastaruosius metus paskelbė reikšmingų straipsnių, visų pirma mokslo darbų rinkinyje “Pedagogika”.

Trečia. Kasmet Lietuvos aukštosiose mokyklose, visų pirma VPU, KU, ŠU, VDU, vyksta įvairios mokslinės konferencijos, kuriose gvildenamos ir pedagogikos problemos. Įvairių Lietuvos aukštųjų mokyklų pedagogikos mokslininkai arba **aktyviai dalyvauja mokslinėse konferencijose**, arba patys jas organizuoja. Pateiksime keletą pavyzdžių.

Vilniaus pedagoginiame universitete nuo 1994 m. kasmet organizuojama konferencija “Švietimo reforma ir mokytojų rengimas”, tapusi tarptautine, spausdinama konferencijoje staitytų pranešimų tezės ar medžiaga. Kaip jau rodo pačios konferencijos pavadinimas, pagrindinai nagrinėjamos aktualios pedagogikos problemos, dalyvauja su pranešimais kelios dešimtys pedagogikos mokslininkų ir mokytojų (štai, 1995 ir 1996 m. pranešimus skaitė net po 15 VPU Pedagogikos katedros dėstytojų).

Savo tyrimų rezultatais dalijosi Lietuvos ir užsienio profesinės pedagogikos mokslininkai, profesinio rengimo vadybos specialistai, profesijos mokytojai konferencijoje “Mokytojas (dėstytojas) moderniam profesiniam rengimui “1996 m. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete.

Turtingą konferenciją 1997 m. tema “Lietuvos mokykla: praeitis, dabartis, ateitis” organizavo Klaipėdos universitetas. Edukologijos istorijos, pedagogų rengimo, pradinio ugdymo, meninio ugdymo ir mokyklos bendruomenės bei jos gyvenimo organizavimo sekcijose perskaityta 60 pranešimų, išleista konferencijos pranešimų medžiaga.

Ketvirta. Vis daugėja pedagogikos mokslo darbų rinkinių.

Mokslo darbų “Pedagogika” (leidžiama nuo 1962 m., išėjo jau 38 tomai) 1998 m. išleisti trys tomai, ateityje numatoma leisti po keturis tomus kasmet – tai prestižinis pedagogikos mokslinių darbų rinkinys (jo leidimą organizuoja VPU Pedagogikos katedra). Kauno technologijos universitetas pradėjo leisti žurnalą “Socialiniai mokslai”, kurio atskiri tomai skiriami pedagogikos problemoms. Kauno Vytauto Didžiojo universitetas 1998 m. išleido pirmąjį mokslo darbų tomą “Profesinis rengimas”.

Pedagogikos institutas nuo 1968 m. leidžia tęstinį leidinį, pastaruoju metu jį pavadinęs kiek kitaip – “Ugdymo problemos”, kurio ketvirtas tomas (XXXI) išėjo 1998 m. (pirmieji tomai – “Mokymo ir auklėjimo klausimai”).

Negalima nepaminėti ir labai reikšmingų atskirų leidinių. Tai straipsnių rinkinys apie švietimo reformą Lietuvoje (“Lietuvos švietimo reformos gairės”, V., 1993), kuriame, tiesa, analizuojami daugiau atskirų dalykų mokyimo turinio klausimai. Knygoje “Lietuvos edukologija” (V., 1997) pristatoma apie 30 pedagogų ir psichologų – habilituotų daktarų ir profesorių, keletas kitų mokslininkų kiek tai susijusių su pedagogika: jų straipsniuose kalbama apie kai kuriuos Lietuvos švietimo ir pedagoginės minties raidos klausimus, didaktikos ir kitas aktualias pedagogikos problemas.

Penkta. Pedagogikos problemos kiek atsispindi švietimo klausimus nagrinėjančiuose koncepcinio pobūdžio darbuose. Pvz., yra paskelbtos įvairių mokyklų tipų koncepcijos. Bendrojo lavinimo mokyklos koncepcijoje [30] kiek plačiau aptariama mokyklos struktūra, pateikiama kai kurių samprotavimų apie pedagoginio proceso pertvarkymą, plačiau aptariant mokymo turinio problemas, kai kuriuos auklėjimo klausimus. Dviem leidimais (1994 m. – projektai, 1997 m.) išleistos “Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos” [18, 19]. Skyriuje “Mokyklos samprata” kalbama ir apie ugdymo būdus (čia bandoma daug kur atsisakyti žodžio “mokymas”, keičiant jį bendresne sąvoka “ugdymas”), tačiau gana nesistemin-

gai, paviršutiniškai, paprastus dalykus stengiantis kuo įmančiau įvardinti; daug čia ir ginčytinų dalykų.

Šešta. Leidžiama pedagoginė literatūra, atspindinti pastarųjų metų mokymo organizavimą ir kitas pedagogikos problemas Vakarų šalyse. Tai ypač reikšmingas faktas: galima palyginti mūsų pedagoginius ieškojimus – tai geriau padeda suvokti mūsų pedagogikos teigiamus bruožus, spragas ir trūkumus; kūrybiškai taikyti aiškiai vertingas naujoves, skatinti mokytojus jomis domėtis; organizuoti eksperimentinį darbą pasiremiant dominančiomis idėjomis, aiškinantis jų taikymo galimybes mūsų sąlygomis, vengiant aklo mėgdžiojimo ir pan. Todėl labai susidomėta V. J. Černiaus knygomis [7, 8] – jose autorius “pateikia daugiausia amerikiečių pedagogų ir psichologų pažiūras” [7, p. 4]. Pvz., mokymo organizavimui ypač įdomus skyrius “Metodika” [7, p. 25-35], kuriame aptariamas grupinis darbas, įvairūs mokymo būdai, pvz., minčių lietus. Jau minėjome “Pedagoginę psichologiją” [9], N. M. Grendstad [11], K. Tepperwein [31] ir kitas knygas.

Užduotys: Pasvarstykite, kurios J. A. Komenskio pedagoginės idėjos ypač reikšmingos.

Palyginkite Ž. Ž. Ruso idėjas su naujausiomis šiuolaikinėmis pedagoginėmis teorijomis, visų pirma laisvojo auklėjimo šalininkų pažiūromis.

Nurodykite, kuo panašios V. Lajaus, G. Keršenšteinerio ir Dž. Diuji idėjos apie mokyklos ryšį su gyvenimu.

Pasakykite, kurios ypač reikšmingos naujųjų pedagoginių kryptčių idėjos reformuojant Lietuvos mokyklą.

Apibūdinkite religinių sąjūdžių įtaką mokyklų ir pedagoginės minties raidai Lietuvoje iki XVIII a.

Aptarkite slaptųjų mokyklų veiklą ir jų reikšmę.

Pasakykite, kokios ir šandie aktualios pedagoginės idėjos, keltos XIX a. pab. ir XX a. pr. Lietuvoje.

Paanalizuokite S. Šalkauskio Jums įdomiausias pedagogines idėjas.

Įvertinkite V. J. Černiaus knygą “Mokytojo pagalbininkas”.

Aptarkite šiuolaikinę Lietuvos pedagogikos padėtį.

3. Pedagogikos mokslų sistema

Kodėl pedagogika yra įvairiašakis mokslas? Kurios pedagogikos šakos ypač reikšmingos ugdymo organizavimui bendrojo lavinimo mokykloje? Kuo svarbi, atskirai imant, pedagogikos istorija? Kurių pedagogikos sričių reikšmė šiuo metu ypač auga ir kodėl? Ar edukologijos termino įvedimas keičia pedagogikos mokslų padėtį? Ar tikslinga taip skirstyti edukologiją?

Pedagogika – įvairiašakis mokslas

Pedagogika yra labai sudėtingas, įvairiašakis mokslas. Kaip jau minėjome, jos **objektas yra ypač sudėtingas – besiformuojanti asmenybė, juo labiau, kad kiekvienam žmogui būdinga individuali, nepakartojama raida.**

Šiuolaikinėmis ypač sudėtingomis visuomeninio gyvenimo, moralinio palaidumo, šeimos nepastovumo ir masinio jos irimo sąlygomis jaunosios kartos ugdymas, jos parengimas gyvenimui kelia vis daugiau problemų, reikalauja nuolat ieškoti nestandartinių sprendimų; ypač aktualus darosi ir vaikų bei paauglių perauklėjimo klausimas. Tai sąlygoja ir ta aplinkybė, jog pedagogika plėtojasi ne tik kaip teorija (mokslas). Visuotinio mokymo sąlygomis nemažą reikšmę jos raida bei lygis turi ir ugdymo praktikai (šio darbo autorius yra įsitikinęs, kad pedagogikos paskirtis – padėti ugdymo praktikai), visų pirma įvairių tipų mokyklų darbo organizavimui, jų veiklos efektyvumo didinimui, o taip pat ir ugdymo bei jos institucijų veiklos prognozavimui. Suprantama, visa tai tarpusavyje yra labai glaudžiai susiję, tuo pačiu į ugdymo problemas visos tos aplinkybės verčia žvelgti plačiai ir giliai.

Ne retai sunkėjant ugdymo problemų sprendimui, kuriantis vis naujoms ugdymo institucijoms, daugiau žmonių tiria ugdymo klausimus, tuo pačiu formuojasi ir naujos pedagogikos (edukologijos) mokslo šakos, t. y. vyksta pedagogikos diferenciacija. Šią diferenciaciją skatina ir pedagogikos ryšiai su kitais mokslais, pvz., psichologija, įvairiomis filosofijos šakomis

bei kryptimis, ypač sociologija, ekonomika, fiziologija, technikos raida ir pan.

Tradiciškai pedagogiką iki pastarųjų metų sudarė kelios šakos, kurių kiekvieną sąlygoja ugdymo tikslai, ugdymo objekto amžius ir jo ypatumai, tradiciškai susiformavusi mokyklų sistema, pačios pedagogikos susiformavimo lygis ir t. t. Todėl visų pirma aptarsime tas pedagogikos mokslo šakas, kurios iš esmės jau išsivysčiusios, visuotinai pripažintos.

Atskirų pedagogikos šakų charakteristika

Bendroji (teorinė) pedagogika nagrinėja pačius bendriausius ir svarbiausius ugdymo klausimus, jo dėsningumus, būdingus

visoms amžių grupėms ir įvairių tipų mokykloms, ugdymo institucijoms. Ją sudaro dvi pagrindinės dalys – didaktika (mokymo teorija) ir auklėjimo teorija. Ji formavosi ir toliau plėtojasi daugiausia apibendrinant bendrojo lavinimo mokyklos veiklą.

Amžiaus grupių pedagogikos objektas – ugdymas, būdingas įvairaus amžiaus žmonėms. Tai **ikimokyklinė**, bendrojo lavinimo **mokyklos**, **profesinio lavinimo**, **aukštosios mokyklos** ir **suaugusiųjų** pedagogika (gamybinė, karinė ir pan.). Amžiaus grupių, ypač mokyklos pedagogikoje, ypatingą vietą užima didaktika. Ugdymas mokykloje visą laiką vykdavo ir vyksta mokymo metu, mokymo procese, mokiniams įgyjant žinių. Jau seniai giliai suprasta, kad mokymasis – pagrindinė mokinių veikla mokykloje, kad mokymo metu mokiniai ne tik mokomi, bet yra lavinami ir auklėjami, t. y. ugdomi.

Metodikos (dalinės didaktikos) aptaria atskiros disciplinos mokymo klausimus, t. y. to dalyko mokymo tikslus, turinį, mokymo metodus ir pan. Kitaip sakant, metodikos nagrinėja atitinkamo mokymo dalyko sėkmingo mokymo sąlygas, kuo sėkmingesnio ugdymo šio dalyko mokymo procese galimybes. Suprantama, kad metodikos priklauso ne tik nuo atitinkamo mokymo dalyko specifikos, bet ir nuo mokinių amžiaus bei mokyklos tipo. Jos ypač glaudžiai susiję su didaktika, ja remiasi. Iš kitos pusės, didaktika turtėja metodikų duomenimis.

Pastaruosiu metu kuriamos ir tokios dalinės didaktikos (metodikos), kurios nagrinėja labai artimų kelių dalykų mokymą. Tai visų pirma pasakytina apie **lingvodidaktiką** – bendrąją kalbų mokymo metodiką (teoriją).

Specialioji pedagogika (defektologija) nagrinėja ugdymo dėsningumus bei praktinius klausimus ypatingų, su negalia vaikų ir suaugusiųjų, kurie turi fizinio ar psichinio vystymosi sutrikimų. Tai surdopedagogika – mokslas apie kurčių ir neprigirdinčių ugdymą; tifoldagogika – mokslas apie aklų ir silpnaregių ugdymą; oligofrenopedagogika – mokslas apie protiškai atsilikusiųjų ugdymą, protinio vystymosi trūkumų korekcijos būdus; logopedija tiria kalbos bei tarties sutrikimus, jų taisymą ir šalinimą.

Specialioji pedagogika, remdamiesi bendrąja, rengia specialią ugdymo sistemą. Jos dėka sutrikusi vaiko asmenybė taip ugdoma ir rengiama gyvenimui, kad ir turintis sveikatos problemų žmogus jaustųsi kuo geriau visuomenėje, būtų jai naudingas, jaustųsi jai reikalingas, t. y. integruotųsi į visuomenės gyvenimą. Šiuolaikinėmis sąlygomis, plečiant integruotą mokymą bendrojo lavinimo mokykloje, su specialiosios pedagogikos pagrindais turi būti susipažinęs kiekvienas pedagogas.

Pedagogikos istorija tiria pedagogikos teorijos ir ugdymo praktikos įvairiose šalyse bei epochose plėtojimąsi. Joje visų pirma stengiamasi išryškinti tai, ką naujo yra davę pedagoginės minties atstovai ar kas buvo naujai daroma ugdymo praktikoje, kas turi išliekamosios vertės. O kadangi ugdymas, mokykla ir pedagogika plėtojosi įvairiose šalyse, turi gana ilgą istoriją, šandie nemažai primirštų praeityje nagrinėtų ar bandytų realizuoti pedagoginėje praktikoje pedagoginių idėjų, jų nežinant, bandoma pateikti kaip visiškai naujus dalykus. Tipingi pavyzdžiai – Ž. Ž. Ruso požiūris į ugdytinį, A. Dystervėgo idėjos apie ugdytinių savarankiškumo ugdymą ir t. t. Yra tokių veikalų, kuriuose iš viso nesiremiama praeityje skelbtomis idėjomis bei kūrybinga ugdymo praktika.

Tuo norime pasakyti, kad **pedagogikos istorijai būtinas rimtas dėmesys – joje randama labai reikšmingų idėjų, svarbių ir šiuolaikinio ugdymo organizavimui**. Kaip ir bet kurio kito socialinio reiškinio istorija, pedagogikos istorija padeda geriau suprasti ugdymo praeitį, dabartį, geriau numatyti ugdymo organizavimo kelius bei būdus, iš viso, ugdymo esmę ir jo dėsningumus.

Lyginamoji pedagogika – tai įvairių pedagoginių teorijų, pažiūrų bei idėjų, įvairių šalių švietimo sistemų lyginimas. Ji padeda išryškinti svarbiausius pedagoginius teiginius bei išvadas, rodo įvairiais laikotarpiais ir įvairiose šalyse organizuotus pedagoginius ieškojimus. Tai lyg pedagogikos istorijos dalis.

Liaudies pedagogika – atskirų tautų, įvairių bendruomenių istoriškai susiformavusi ugdymo patirtis. Ja naudojosi ir naudojasi žmonės, ugdydami savo vaikus – šis didžiulis liaudies patirties šaltinis suprantamas, prieinamas, Prie pedagogikos mokslų liaudies pedagogiką galima sąlyginai priskirti todėl, kad tai empirinė tautosaka, ugdymo tradicijos, papročiai, šventės, vyresniųjų prisiminimai. Todėl liaudies pedagogika, susiformavusi tam tikroje aplinkoje, ištisais amžiais gyvuoja kaip papročiai ir tradicijos; visa tai perduodama iš kartos į kartą, ta ugdymo patirtis kiek tai keičiasi, keičiantis gyvenimo sąlygomis. Šia liaudies patirtimi ne tik gali, bet ir turi naudotis ne tik pedagogikos mokslas, bet ypač – ugdymo praktika, siekiant kuo geresnio šeimos ir mokyklos supratimo.

Socialinė pedagogika tiria pedagoginiu požiūriu socialinę aplinką, t. y. analizuoja aplinkos įtaką asmenybės raidai, tos aplinkos organizavimą tinkamam ugdymo procesui. Čia svarbiausias ir sudėtingiausias klausimas – asmenybė sąveika su jį supančia aplinka, kartu nepamirštant, jog ir aplinka, ir pati asmenybė visą laiką keičiasi. Todėl reikia ieškoti būdų, kaip įvairiomis sąlygomis (grupėje, visuomenėje) pažinti žmogų, kaip jį paveikti, jam padėti, kaip mokyti asmenybę pažinti aplinką, prie jos prisitaikyti, netgi ją keisti.

Šeimos pedagogika (familistika) tiria vaikų ugdymo ir jų rengimo gyvenimui šeimoje problemas. Kadangi šiuo metu pripažįstama, jog šeima – lemiamas asmenybės formavimo veiksnys, iš kitos pusės – vyksta gana spartus šeimų irimas, ši pedagogikos šaka dabartinėmis sąlygomis ypač reikšminga. Kartu būtina jos funkcijas ir objektą plėsti – rimtą dėmesį reikia skirti jau pagrindinėje mokykloje mokinių rengimui šeimai.

Čia aptartas pedagogikos mokslo šakas lyg apibendrina sekančiame puslapyje pateikta lentelė “Pedagogikos mokslai”.

Šios pedagogikos mokslo šakos daugiausia apima vaikų, paauglių ir jaunuolių ugdymą – iš esmės iki asmenybės subrendimo, t. y. 18-19 metų amžiaus (iki vidurinės mokyklos baigimo). Vadinasi, tai visiškai atitinka šios sąvokos – pedagogikos – genezę (gr. pais ago, again, paidagogos, paidagogika). Kitaip sakant, šiuo atveju pedagogika – iš esmės jaunosios kartos **ugdymo mokslas. Tai kartu reiškia, jog nepripažįstant pedagogikos sąvokos plėtimosi** (nors ji buvo visuotinai įsigalėjusi, labai įprasta, o taip pat taikoma daugelyje Europos šalių), įvedus edukologijos terminą, laikytina, kad pedagogika yra pagrindinė edukologijos dalis, jos pagrindas.

Edukologijos supratimas

Kaip jau minėjome, kalbėdami apie pedagogikos objektą, 1992 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybei patvirtinus mokslo klasifikaciją, atsisakyta pedagogikos sąvokos, ją pakeičiant terminu “edukologija”. Toks sprendimas pakartotas Švietimo ir mokslo ministerijos 1998 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. 30, I priedas (remiantis Lietuvos mokslo tarybos 1997 m. lapkričio 24 d. nutarimo Nr. III-40, 3 priedas) “Mokslo kryptys, nurodomos suteikiant teisę steigti doktorantūrą ir teikti mokslo laipsnius bei mokslo laipsnių diplomuose ir pedagoginių mokslo laipsnius bei mokslo laipsnių diplomuose ir pedagoginių mokslo vardų atestatuose”. Prie so-

PEDAGOGIKOS mokslai

1. BENDROJI (teorinė) pedagogika

2. IKIMOKYKLINĖ pedagogika

3. MOKYKLINĖ pedagogika

1) Didaktika

Lingvodidaktika

Dalykų didaktikos (metodikos)

2) Auklėjimo teorija ir metodika (hodegetika)

Saviuoklos pedagogika

3) Specialioji

Surdopedagogika

Tiflopedagogika

Oligofrenopedagogika

Logopedija

4) Profesinė

4. ŠEIMOS pedagogika (familistika)

5. SOCIALINĖ pedagogika

6. LIAUDIES pedagogika

7. PEDAGOGIKOS ISTORIJA

8. LYGINAMOJI PEDAGOGIKA

cialinių mokslų (S 000) priskiriama edukologija, jos kodas – 07 S (prie socialinių mokslų priskiriamos ir tokios mokslo kryptys, kaip teisė, politologija, vadyba ir administravimas, ekonomika, sociologija, psichologija). **Pedagogika čia net neminima.**

Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio II d. nutarimo Nr. 1245 “Dėl mokslo sričių, krypčių ir šakų klasifikacijos” I. I punktu nurodome, kad Lietuvos Respublikos mokslo sritys ir šakos yra klasifikuojamos pagal Europos Sąjungos komisijos 1991 m. gegužės 6 d. rekomenduojamą Mokslų klasifikaciją. Šioje klasifikacijoje tarp kitų socialinių mokslų nurodyta pedagogika ir didaktika, specialioji didaktika, mokytojų ugdymas, lyginamoji ir istorinė pedagogika, eksperimentinė pedagogika, socialinė pedagogika ir kt. **Čia edukologija visiškai neminima.**

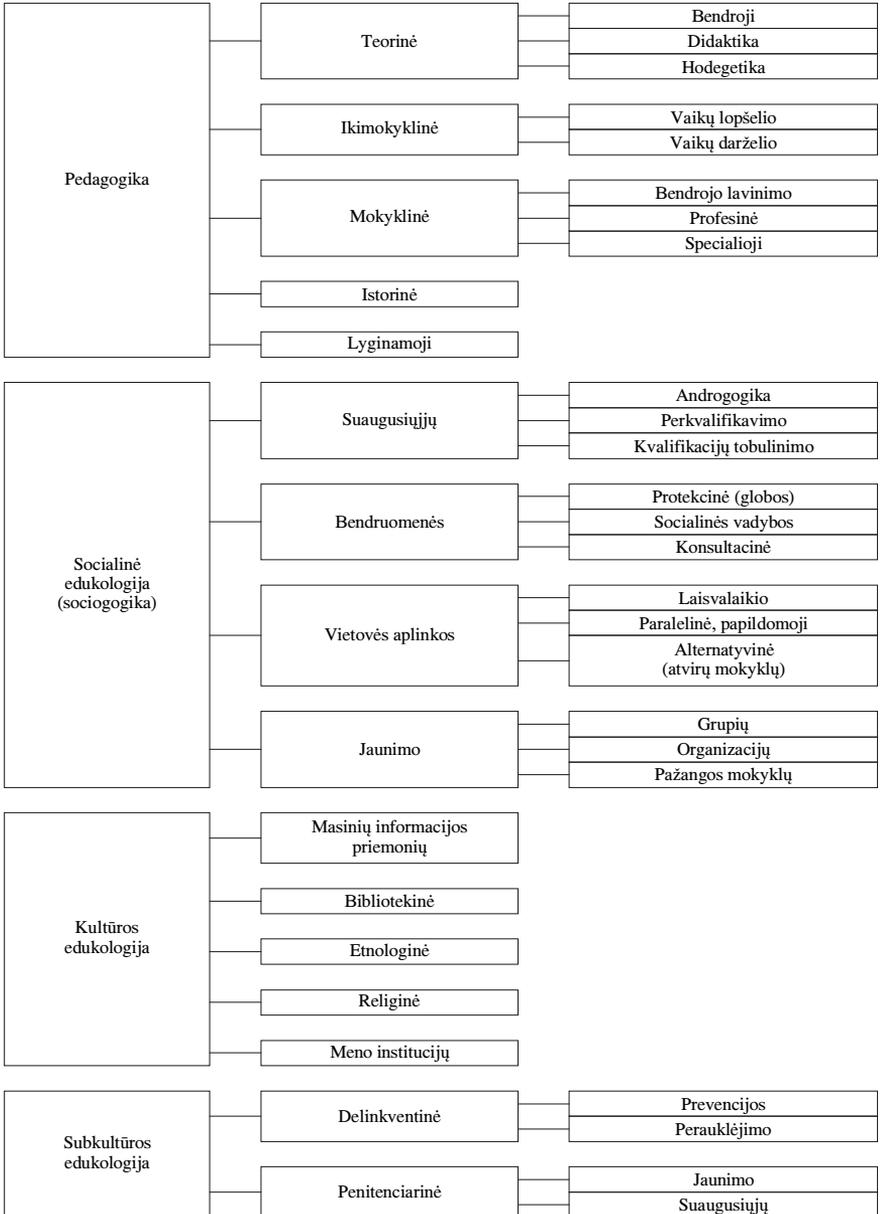
Vadinasi, edukologijos termino įvedimas, atsisakant mokslų klasifikacijoje pedagogikos, **prieštarauja** minėtam 1997 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimui.

Negalima nepasakyti, jog toli gražu ne visi pritaria analizuojamų terminų pakeitimui. Tačiau edukologijos sąvoka Lietuvoje vis plačiau taikoma: teikiami edukologijos moksliniai laipsniai, kai kurių aukštųjų mokyklų pedagogikos katedros pavadintos edukologijos katedromis, leidžiamos edukologijos knygos ir pan. L. Jovaiša knygoje “Edukologijos įvadas” [13, p. 15] duoda edukologijos mokslų klasifikacijos brėžinį, kurį pateikiame sekančiame pasaulyje.

Dar 1995 m. išleistoje knygoje K. Pukelis, gana turiningai ir dalykiškai kryptingai bandydamas išaiškinti pedagogikos ir edukologijos turinį, tvirtina, jog **suaugęs žmogus negali būti ugdomas, jog jam būdinga saviugda**, kuri savarankiškumo lygiu iš esmės skiriasi nuo moksleivio saviugdos. “Pedagogika yra ugdymo mokslas, nes žmogus gali būti ugdomas tik tam tikru savo gyvenimo laikotarpiu, o edukologija – *saviugdos mokslas*, mokslas apie švietėjiško pobūdžio pagalbos teikimą subrendusių žmonių asmenybės savikūrai” [23, p. 50].

1999 m. išspausdintame straipsnyje “Edukologija: kas tai?” [21] K. Pukelis siekia iširti edukologijos sąvokos funkcionavimo pagrįstumą. Jis tvirtina, jog edukologija dar negali rasti savo objekto, kurio netirintų kiti mokslai. Tačiau tvirtina, kad pedagogika nuo edukologijos skiriasi tyrimo objektais: pedagogikos – vaikas ir jo ugdymas, edukologijos – jaunuolis (arba

EDUKOLOGIJA

subrendęs žmogus) ir jo saviugda. Visiškai įtikinamos jo išvados, išreikštos šiais klausimais: ar edukologijos sąvokos įvedimas turėjo prasmę, ar tikslinga ją toliau eksploatuoti, ar tai buvo ir yra mokslų gausinimas, ar darymas?

Tačiau šiuo metu taip yra, kaip yra: edukologija laikytina ugdymo, o pedagogika – jaunosios kartos ugdymo mokslu.

Užduotys: Pagrįskite, kodėl pedagogika yra daugiašakis mokslas.

Pasakykite savo nuomonę dėl pedagogikos mokslų pateiktos nomenklatūros.

Paanalizuokite, kuriais aspektais yra sąlyginis pateiktas pedagogikos mokslų skirstymas.

Pareikškite savo nuomonę dėl edukologijos termino įvedimo.

Aptarkite edukologijos mokslų klasifikaciją.

Pateikite savo išvadas apie ugdymo mokslo esmę, jo objektą.

4. Pedagogikos ryšys su kitais mokslais

Kodėl pedagogika ypač glaudžiai susijusi su filosofija? Kuo reikšmingi pedagogui sociologiniai duomenys? Kodėl pedagogika būtinai turi remtis psichologija? Kuo šie mokslai iš esmės skiriasi? Kuriais aspektais pedagogikai svarbūs technologijos mokslai? Kibernetika? Tad kuo gi pedagogika išsiskiria iš kitų mokslų?

Pedagogikos mokslo ryšio su kitais mokslais esmė Žmogų, jo ugdymą tyrinėja daugelis mokslų, nors, kaip minėjome, kiekvienas tai daro skirtingu požiūriu. Todėl **pedagogika**, spręsdama jaunosios kartos ugdymo klausimus, neišvengiamai remiasi kitų mokslų duomenimis, o taip pat ir kituose moksluose naudojamais mokslinio tyrimo metodais. Taip ji siekia kartu su kitais mokslais kompleksškai tyrinėti ir spręsti asmenybės ugdymo klausimus. Todėl galima tvirtinti, jog pedagogika, remdamasi kitų mokslų duomenimis, plėtojasi, stiprėja ir tobulėja – taip tuo pačiu ji siekia kuo efektyviau padėti ugdymo praktikai, visų pirma mokyklai, jos veiklos tobulinimui.

Kadangi pedagogika – socialinis, visuomeninis mokslas, **ji ypač glaudžiai susijusi su kitais socialiniais mokslais**. Iš viso, ugdymo ir pedagoginės minties raidos istorijos yra bendrosios visuomenės istorijos dalis.

Spręsdama ugdymo tikslų, pilnutinės asmenybės ugdymo problemą, pedagogika **visų pirma remiasi filosofija**, o taip pat istorijos, ekonomijos, sociologijos, etikos, estetikos mokslų duomenimis.

Tačiau tais mokslais neapsiribojama. Nagrinėdama mokymo ir auklėjimo metodų, jų efektyvaus taikymo, mokymo ir auklėjimo organizavimo klausimus ji naudoja psichologijos, fiziologijos, aukštosios nervinės veiklos, žmogaus anatomijos, kibernetikos duomenimis. Numatydama mokymo turinį, ji remiasi daugelio mokslo šakų medžiaga – kitaip neįmanoma sudaryti mokymo programų, parašyti vadovėlių, mokymo priemonių. Tiesa, parengti mokymo turinį, ypač įvairių mokymuisi medžiagą, gana sudė-

tinga: atrinkti svarbiausius atitinkamos mokslo šakos duomenis ir pateikti tai mokiniams suprantamai bei įdomiai, atsižvelgiant į jų amžių bei galimybes, reikalinga tiek aukšta dalykinė, tiek ir pedagoginė kompetencija.

Pedagogikos ryšiai su socialiniais mokslais

Ypač glaudžiai **pedagogika yra susijusi su filosofija – pastaroji sudaro metodologinį pedagogikos pagrindą** (metodologija – bendroji tikrovės mokslinio pažinimo, mokslo metodų teorija). Kaip žinoma, ilgus šimtmečius pedagogika plėtojosi kartu su filosofija – ji buvo tiesiog filosofijos dalimi, ji kilo iš filosofijos.

Filosofija tiria gamtos ir visuomenės raidos visuotinius dėsnius, žmogaus santykius su pasauliu. Kiekviena filosofijos kryptis savitai apibūdina žmogaus gyvenimo tikslą, kas ypač svarbu ugdymo mokslo supratimui, pasaulio, kartu ir žmogaus pažinimo principus. Todėl galima sutikti su tvirtinimu, kad pedagogika žymia dalimi yra filosofija praktikoje.

Iš tikrųjų, **bet kuri pedagoginė teorija remiasi viena ar kita filosofijos kryptimi ar šaka**. Pavyzdžiui, J. Komenskio pedagoginių pažiūrų pagrindas – empirizmas, J. Herbarto, J. Pestalocio, Ž. Ruso – realizmas, D. Diujos – pragmatizmas, S. Šalkauskio – neotomizmas ir pan. Pastaruoju metu Lietuvoje išleistos kelios ypač vertingos knygos, kuriose gana plačiai išryškunami pedagogikos ryšiai su filosofija (4, 22, 24).

Sociologija tiria visuomenės raidos dėsnius, socialinių grupių santykius, iš viso, siekia atskleisti įvairius visuomenėje vykstančius socialinius reiškinius ir procesus. Todėl šio mokslo duomenys leidžia suvokti ugdymo priklausomumą nuo visuomenės raidos, vaiką supančios aplinkos, t. y. tai, kaip ugdymą sąlygoja visuomenės padėtis bei jos lygis. Pavyzdžiui, įvairių šeimos kultūrinio lygio, šeimos narių tarpusavio santykių, papročių šeimoje, šeimos narių moralinių nuostatų ir pan. žinojimas yra labai vertingas moksliskai pagrindžiant auklėjamojo darbo metodiką, labai svarbus, siekiant kuo visapusiškiau pažinti ugdytinį.

Etika, kaip filosofinis mokslas, tiria pačius bendriausius moralės klausimus – tai mokslas apie moralę arba dorovę. Kartu tai yra moralės normų visuma, t. y. ji nurodo dorovinio auklėjimo turinį. Kartu ji tiria ir ugdymo reikšmę bei vaidmenį, doroviškai auklėjant jaunąją kartą, visuomenę. Auklėjimo teorijos ir metodikos, kaip pedagogikos mokslo sudedamosios da-

lies, uždavinys – remiantis etika, parodyti, kokias, kada ir kaip diegti dorovines vertybes jaunosios kartos sąmonėje (kaip formuoti dorovinę sąmonę) ir formuoti atitinkančius elgesio įgūdžius bei įpročius.

Estetika, tirianti grožio esmę, jo pasireiškimą, liečia ugdymą kaip faktorių, kuris formuoja estetines pažiūras ir pergyvenimus, t. y. ja remiantis, kuriama estetinio ugdymo sistema.

Pedagogika ir psichologija, Ypatinę svarbą pedagogikai turi psichologija. Ji net buvo įjungta į pedagogikos mokslų sistemą. Mat, šie abu mokslai turi vieną bendrą objektą – žmogaus psichikos formavimą. Tačiau šie mokslai tiria įvairius šio proceso aspektus.

Psichologija – tai mokslas apie žmogaus psichinės veiklos, psichinio gyvenimo dėsnius. Ji atskleidžia objektyvius dvasinio asmenybės formavimosi dėsningumus, pagrindinius jo etapus, psichinių savybių kaitą, veikiant aplinkai ir ugdymui. Labai didelę reikšmę, sprendžiant mokymo organizavimo klausimus, turi psichologijos išvados apie suvokimą, dėmesį, vaizduotę, poreikius ir t. t. Tiriant auklėjimo problemas, ypač reikšmingos psichologijos žinios apie jausmus, charakterį, valią ir pan. Tai kartu reiškia, kad jį padeda pažinti ne tik būdingus tam tikro amžiaus mokinių asmenybės bruožus, bet ir kiekvieną mokinį, jo individualybę.

Vadinasi, labai svarbu žinoti, kokios kiekvieno amžiaus tarpsnio mokinių mąstymo, dėmesio, atminties ypatybės, kuo jie labiausiai domisi ir kodėl, kaip perima naują informaciją ir formuojasi mokėjimus bei įgūdžius. Privalu žinoti, kaip galima sužadinti domėjimąsi nauja medžiaga, ką ir kokiomis sąlygomis mokiniai geriau suvokia, įsimena, kaip geriau mokyti taikyti žinias ir pan.

Ypatinę reikšmę sėkmingam mokymuisi turi dėmesys. Dėmesys – tai individo veiklos sutelktumas, sąlygojantis veiklos sąmoningumą ir aktyvumą. O mokantis ypač reikia nuolat sukonzentruoto dėmesio. J. A. Komenskis, vienas pirmųjų įvertinęs mokinių dėmesio svarbą mokymo procese, jį vadino mokymosi šviesa.

Pavyzdžiui, įrodyta, kad mokinių dėmesys labiausiai būna sutelktas pirmoje pamokos pusėje. Jau XIX a. pabaigoje, tiriant mokinių darbingumą per astronominę valandą, nustatyta, kad per paskutiniąsias 10 min. vaikas

perpus išmoksta mažiau medžiagos ir padaro dukart daugiau klaidų negu per pirmąsias 10 min. Pastaraisiais metais prieita prie išvados, jog per pirmąsias pamokos minutes viduriniųjų klasių mokiniai perima apie 60%, per 5-23 min. – apie 80%, per 24-30 min. apie 50%, o per paskutiniąsias pamokos minutes – tik 6% naujos informacijos. Todėl pamoka privalo būti tokios struktūros, kad pagrindinio didaktinio tikslo būtų siekiama tada, kada mokiniams lengviausia susikaupti, tuoj pat, prasidėjus pamokai. Kitaip saktant, jei pagrindinis pamokos didaktinis tikslas yra patikrinti, kaip mokiniai išmoko ankstesnę medžiagą, tai šį darbą reikia padaryti pradžioje. Jei pagrindinis didaktinis tikslas – supažindinti mokinius su nauja informacija, vadinasi, šiam tikslui skirtina pirmoji pamokos pusė.

Tačiau **neteisinga tapatinti psichologiją su pedagogika**. Mat, psichologija nagrinėja vidinį, dvasinį asmenybės pasaulį, jo kaitą, šio vidinio pasaulio savybes ir jų pasireiškimą veikloje, elgesyje kaip objektyvios realybės atspindį. Gi pedagogika, kaip matėme, tiria patį ugdymo procesą (mokymą ir auklėjimą) kaip išorinių poveikių sistemą, siekia aiškinti, kaip mokyti ir auklėti, kaip ugdyti asmenybę. Tai reiškia, jog pedagogika aiškina, kokiomis sąlygomis, kokių mokymo ir auklėjimo metodų, būdų, priemonių dėka galima kuo efektyviausiai suteikti asmenybei žinių, ugdyti norimas jos savybes. Todėl šių išorinių poveikių tyrimas ir išaiškinimas yra pagrindinis pedagogikos uždavinys. Šito siekdama, pedagogika būtinai remiasi psichologijos išvadomis apie vaiko psichiką, jos savybes, jų raidą, siekdama padėti kuo efektyviau vaiką ugdyti.

Tiesa, pastaruoju metu sparčiai plėtojosi pedagoginė psichologija, kuri tiria vaiko asmenybės formavimosi dėsninumus, psichinius reiškinius ir dėsnius, kurie susidaro mokymo ir auklėjimo procese.

Ryšys su biomedicinos (gamtos) ir technologijos mokslais

Optimalias mokinių darbingumo sąlygas, smegenų mechanizmą protinės ir darbinės veiklos procese tiria **bendroji ir aukštosios nervinės veiklos fiziologija**. Jos dėsninumų (jaudinimo, slopinimo, pusiausvyros, paslankumo ir kt.) žinojimas padeda sėkmingai vadovauti mokinių žinių perėmimui, gebėjimų formavimui ir bet kuriai mokinių veiklai, atskleisti daugelį asmenybės individualių savybių. Tai reiškia, jog šio mokslo duomenų dėka galima geriau

numatyti sėkmingo mokymo ir auklėjimo sąlygas, geriau suprasti kiekvieną mokiniį.

Higiena, ypač mokyklinė higiena, tiria sanitarines-higienines ugdymo sąlygas, bendruosius mokinių sveikatingumo, jo gerinimo klausimus. Ji yra labai glaudžiai susijusi su medicinos mokslais. Ypatinę dėmesį ji kreipia į higienos reikalavimus, kurie padėtų saugoti ir stiprinti jaunosios kartos sveikatą, užkirstų kelią sveikatai žalingiems veiksniams, t. y. kurie sudarytų tinkamas sąlygas augančio organizmo tinkamai raidai. Nagrinėdama vaikų ir paauglių sveikatos raidos ypatumus, ji atsižvelgia į lytį, amžiaus ir socialinius veiksnius, mokymąsi ir kitą veiklą, laisvalaikio sąlygas, mitybą ir visą besiformuojančią asmenybę supančią aplinką. Todėl jos duomenys ypač reikšmingi, tiriant įvairias pedagogines problemas, sudarant mokiniams tinkamas materialines sąlygas mokykloje (užtikrinant tinkamą apšvietimą, suolus, įvairias kitas higienines sąlygas), organizuojant mokykloje visą ugdymo procesą, bendraujant su šeima (visų pirma padedant organizuoti tinkamą vaikų režimą).

Reikia kalbėti ir apie **kibernetikos ryšius su pedagogika**. Kibernetika – tai mokslas apie įvairių procesų valdymą. O ugdymas, ypač mokymas – valdomas procesas. Todėl kai kurių kibernetikos metodų taikymas padeda tobulinti mokymo procesą. Štai, kibernetikos dėka pedagogikoje naujais aspektais pradėta tyrinėti grįžtamojo ryšio problema, t. y. problema, kuriais būdais mokytojas gali gauti signalus apie tai, kaip kiekvienas mokinys atlieka užduotis. Kitaip sakant, padeda objektyviau tikrinti ir vertinti mokinių mokymosi rezultatus. Tai ypač svarbu, nes kiekvienas mokytojas yra daugiau ar mažiau subjektyvus, ir visiškai objektyviai įvertinti mokinio mokymosi rezultatus tiesiog neįmanoma. Su kibernetika susijęs įvairių techninių įrengimų, mokomųjų mašinų konstravimas ir naudojimas, kompiuterių taikymas. Reikia tikėtis, kad kompiuterių tikslingas panaudojimas mokymo procese ne tik žymiai palengvins mokymąsi, jį pagreitins, bet ir padės sudominti mokinius šia veikla bei pačia informacija, sudarys sąlygas efektyviau individualizuoti mokymą.

Išvada. Skirtingai nuo šių visų visuomeninių ir gamtos bei technikos, o taip pat ir kitų mokslų, pedagogika nagrinėja specifinius mokymo, auklėjimo ir lavinimo, t. y. ugdymo klausimus. Kiti mokslai padeda pažinti asmenybę, jos vidinį pasaulį, raidos dėsningumus, suprasti jos ryšį su supančia

aplinka, organizuoti ugdymo procesą, kurio šerdį mokykloje sudaro mokymas.

Vadinasi, **būdingas pedagogikos bruožas – jos integracija su kitais mokslais.**

Užduotys: Aptarkite, kuriais svarbiausiais aspektais pedagogika siejasi su filosofija.

Išvardinkite svarbiausias sociologijos analizuojamas sritis, ypač reikšmingas ugdymui.

Jau yra rengiami socialiniai pedagogai – aptarkite jų paskirtį ir veiklos sferas.

Panagrinėkite, kuo sudėtingas dorovinis auklėjimas, kiek etika kaip mokslas veikia žmonių santykius.

Nurodykite, kuo svarbi psichologija organizuojant tiek mokymo procesą, tiek ir auklėjimą.

Išvardinkite svarbiausius mokyklinės higienos reikalavimus mokyklos materialinei bazei.

Pasakykite savo nuomonę apie kompiuterių vietą ir vaidmenį netolimos ateities mokykloje.

5. Pedagogikos mokslinis tyrimas ir jo metodai

Kas tai yra mokslinio tyrimo metodai? Kokie yra pedagoginio mokslinio tyrimo metodai? Ko siekiama konstatuojamaisiais tyrimo metodais? Kaip mokytojas gali naudotis stebėjimo metodu? Kuo reikšmingas pokalbio metodas? Kokių elementarių reikalavimų reikia laikytis, taikant anketinę apklausą? Kokia yra pedagoginio eksperimento esmė, paskirtis, etapai? Kokie galimi duomenų apdorojimo metodai? Kuo reikšmingas teigiamos patirties apibendrinimo metodas, kokia jo specifika?

Pedagoginio mokslinio tyrimo metodų supratimas, jų klasifikacija

Šiuolaikinėje visuomenėje daugelyje išsivysčiusių šalių mokslui skiriamas vis didėjantis dėmesys – jis tampa ypatingu visuomenės raidos veiksniu, tiesiogine ga-

mybine jėga. Plečiami ir pedagoginiai moksliniai tyrimai.

Pedagogikos mokslo objektas – jaunosios kartos ugdymas, pedagogika – jaunosios kartos ugdymo teorija.

Asmenybės ugdymas – labai sudėtingas procesas. Jame dalyvauja ne tik šeima ir mokykla, bet labai šį procesą veikia ir visa supanti aplinka, masinės komunikacijos priemonės, ypač žiniasklaida. Todėl **pedagogiką, kaip ugdymo teoriją, būtina nuolat plėtoti**, nes jaunosios kartos rengimui gyvenimui keliami vis sudėtingesni uždaviniai.

Siekiant tobulinti jaunosios kartos ugdymą, padėti šeimai ir mokyklai jį gerinti, atsižvelgiant į visą laiką kintančias socialines-ekonominės visuomenės gyvenimo sąlygas, būtina moksliskai tirti šį procesą, visų pirma apibendrinant teigiamą ugdymo patirtį kaip svarbiausią ugdymo teorijos šaltinį. O moksliniame tyrime ypač svarbų vaidmenį vaidina mokslinio tyrimo metodai.

Metodas – tai **veikimo, įvairių reiškinių tyrimo ir pažinimo** būdas, tyrimo kelias. Vadinasi, tyrimo metodas – tai pažinimo instrumentas, tam tikras kūrybinis aktas.

Kadangi, kaip pažymėjome, asmenybės ugdymas yra labai **sudėtingas procesas, todėl ir pedagoginiai tyrimai taip pat gana** sudėtingi. Mat, ypač sudėtingi patys pedagoginiai faktai, nes juos apsprendžia įvairios besikeičiančios aplinkybės. Todėl jie yra labai dinamiški, t. y. keičiasi. Dar daugiau – neįmanoma pakartotinai stebėti tos pačios pedagoginės situacijos, nes ji tapačiai pasikartoti negali. Visuotinai žinoma ir pripažįstama, jog mokslas kaupia vis naujus ir naujus faktus, tai ugdymo mokslui ypač būdinga – **pats ugdytinis ir visa jį supanti aplinka visą laiką keičiasi**. Pavyzdžiui, mokinio elgesys per to paties mokytojo kitą pamoką visada būna kuo tai skirtingas.

Yra įvairios pedagogikos mokslinio tyrimo metodų klasifikacijos – atskirti autoriai siūlo įvairiai juos suskirstyti, nors kalbama paprastai apie tuos pačius metodus. Pavyzdžiui, L. Jovaiša juos siūlo suskirstyti taip: 1) mokslinių tyrimų projektavimo metodai; 2) pirminės pedagoginės informacijos rinkimo metodai; 3) duomenų vertinimo ir panaudojimo metodai; 4) rezultatų apiforminimo ir įdiegimo metodai (14, p. 32).

B. Bitinas prie naujų pedagoginių teiginių ieškojimo metodų priskiria pedagoginės patirties apibendrinimą ir pedagoginį eksperimentą, o prie kitos grupės – duomenų rinkimo ir apdorojimo metodų – stebėjimą, pokalbį, tiriamųjų atsakymus raštu, dokumentų nagrinėjimą, duomenų apdorojimo metodus (kokybinius ir kiekybinius) (3, p. 83-92).

1998 m. išleistame kapitaliniame darbe “Ugdymo tyrimų metodologija” (5) B. Bitinas labai plačiai ir visapusiškai aptaria edukologinio tyrimo esminius klausimus (mokslinio tyrimo esmę, edukologinio tyrimo objekto sampratą ir kt.), tačiau nepateikia pedagogikos mokslinio tyrimo metodų klasifikacijos. Tiesa, šiame kontekste visapusiškai aptaria pedagoginį eksperimentą, analizuoja pirminės informacijos rinkimo (didaktinį testą, anketas, atviro išsakymo, pokalbio, kolizinių situacijų, stebėjimo) ir jos analizės metodus. Visa antroji knygos dalis skirta duomenų kiekybinei analizei.

Turėdami galvoje ugdymo praktiką ir jos tobulinimo kelius, mokytojų-praktikų galimybes, ne retai kylančią būtinybę patiems mokytojams tirti vieną ar kitą pedagoginę problemą, sąlyginai pedagogikos mokslinio tyri-

mo metodus siūlome skirstyti į **konstatuojamuosius** (empirinius), **pedagoginio eksperimento bei duomenų apdorojimo metodus**; kaip specifinį metodą tikslinga įvardinti ir **teigiamos pedagoginės patirties apibendrinimą**. Jus toliau trumpai aptarsime.

Konstatuojamieji (duomenų rinkimo, empiriniai) metodai

Vykdamas bet kurį tyrimą, paprastai reikia surinkti informaciją apie tiriamųjų objektų vienas ar kitas savybes, jų egzistavimo sąlygas ir pan., t. y. pirminę mokslinę informaciją. Faktinė medžiaga reikalinga nustatyti esančiai realiai padėčiai, pasirengti tyrimui, pagrįsti hipotezei ir pan.

Konstatuojamuosius tyrimo metodus ne retai naudoja ir mokytojai, norėdami išsiaiškinti, pavyzdžiui, mokinių požiūrį į vieną ar kitą klausimą, jų tarpusavio santykius, nustatyti auklėjamojo darbo prioritetus ir t. t.

Pats universaliausias duomenų rinkimo metodas yra **stebėjimas**. Tai tikslingas pedagoginio proceso, jo reiškinių, faktų suvokimas natūraliomis sąlygomis.

Pagrindinis stebėjimo uždavinys – kaupti faktus, užfiksuoti jų esminius bruožus, t. y. stebint rinkti reikalingą medžiagą. Pavyzdžiui, galima stebėti mokinių (visų, jų grupių ar atskirų mokinių) elgesį, jų aktyvumą pamokoje, jų dėmesio palaikymo ir skatinimo būdus įvairiais pamokos etapais, atskirų mokinių elgesį per pertraukas ir t. t.

Ne kiekvienas stebėjimas yra mokslinio tyrimo metodas. Jis laikytinas moksliniu metodu, kai:

- 1) yra numatytas tam tikras tikslas – juk sudėtingame pedagoginiame procese visko stebėti iš karto neįmanoma, todėl pasirenkami atskiri šio proceso aspektai, ypatybės ir pan.;
- 2) kai vyksta pagal iš anksto numatytą planą, kuriame atsispindi objektas, programa, kiek detalizuojant stebėjimo elementus, stebėjimo metodiką ir techniką;
- 3) tiksliai ir objektyviai fiksuojami nagrinėjami reiškiniai, apimant visus tiriamojo klausimo esminius aspektus. Tai ypač svarbu, nes neužfiksuoti pedagoginiai momentai negali būti tiksliai pakartoti. O tai gana sudėtinga. Kartais vedami užrašai – stebėjimo protokolai, galima panaudoti ir įvairias technines priemones (magnetofonus, kino juostas ir pan.).

Stebėjimai gali būti trumpalaikiai ir ilgalaikiai, gali būti žvalgomojo pobūdžio (epizodiniai) arba skirti išaiškinti esminiams dalykams, pavyzdžiui, nustatyti mokytojo darbo stiliui. Visais atvejais svarbu tinkamai pasirengti stebėjimui, o taip pat esminį vaidmenį vaidina ir pati stebėjimo kultūra.

Stebėjimas ypač plačiai naudojamas siekiant apibendrinti kitų teigiamą patirtį.

Šis metodas visų pirma patogus ir prieinamas tuo, kad jį galima plačiai taikyti, nereikia didelio pasirengimo, lėšų. Ypač reikšminga tai, jog tiriamas faktas stebimas natūraliomis sąlygomis. Todėl surinkta informacija, jei yra pakankamai gausi ir tinkamai užfiksuota, paprastai įgalina padaryti pagrįstas išvadas.

Jo vertė žymiai padidėja, kai stebėtojas nematomas.

Bet stebėjimas yra nepakankamas, jam būdingi savi trūkumai, jis negali būti visiškai patikimu informacijos rinkimo šaltiniu – nesikišama į pedagoginį procesą, nekeičiama esamų sąlygų, o tik fiksuojama, kas matoma. Todėl neįmanoma stebėjimu išaiškinti stebimo fakto priežastis, vienokio ar kitokio elgesio motyvus ir pan. Be to, fiksuojant galimas ir subjektyvumas – jį neišvengiamai veikia stebėtojo požiūriai.

Kitas gana universalus informacijos rinkimo metodas – pokalbis – tai toks metodas, **kada tyrėjas klausimų pagalba renka faktinę medžiagą**. Juo galima apklausti daug tiriamųjų, žinoma, jei turima pakankamai laiko. Pagal savo formą jis gali būti individualus ir grupinis, pagal turinį – apžvalginis, teminis, laisvasis. Galima kalbėtis tiek su pačiais tiriamaisiais, tiek ir su tais asmenimis, kurie pažįsta tiriamuosius (mokytojais, tėvais, draugais).

Suprantama, labai svarbu tinkamai pokalbiui pasirengti: turėti aiškią temą, gerai suprasti pokalbio tikslą, numatyti jo eigą, pagrindinius klausimus. Lemiamą įtaką turi klausimų pobūdis: jie turi būti aiškūs, suprantami, nekompromituoti pašnekovo (respondento); gali būti tiesioginiai ir netiesioginiai, kartais tikslinga, klausiant apie vieną ir tą patį, klausimus įvairiai formuluoti.

Pokalbio metu siekti, jog būtų sudaryta tinkama emocinė atmosfera, kuri skatintų atvirumą, nuoširdumą, pasitikėjimą. Tik tokiu atveju galima giliai išvelgti pedagoginio fakto ar reiškinio prasmę bei esmę, gauti infor-

macijos net apie subtilesnius vidinius dalykus, pvz., mokinių išgyvenimus ir vidinę būseną, jų elgesio tikruosius motyvus, jų požiūrį į aptariamą dalyką ir pan.

Žinoma, nereikia pamiršti, jog pokalbyje paprastai atsispindi subjektyvus pašnekovo požiūris, susijęs su jo interesais, jo padėtimi bei numatoma perspektyva.

Gera tai, jog pokalbį galima nukreipti norima linkme, grįžti prie jau nagrinėtų klausimų, siekiant į juos pažvelgti iš kitų pozicijų, kaip sakoma, kitu kampu. Be to, juo galima ne tik išsiaiškinti tiriamojo fakto esmę, bet ir jį sukėlusias priežastis. O kaupti reikalingą informaciją padeda ne tik atsakymų turinys, bet ir respondentų reakcija, kalbos intonacija ir pan.

Pokalbiui geriau tinka natūrali aplinka.

Pokalbio medžiagą gana sudėtinga fiksuoti. Vienais atvejais tikslinga pasitelkti dar vieną pokalbio dalyvį, kuris jį užrašytų, kitais – panaudoti magnetofoną (pokalbio medžiagai užfiksuoti jis ypač reikalingas). Aišku, vienu ar kitu būdu organizuota atsakymų fiksacija kiek varžo pašnekovą, jis gali atsakyti ne visada nuoširdžiai, teisingai, bet “kaip reikia”.

Galima tvirtinti, jog, renkant faktinę medžiagą, pokalbis gali papildyti ir patikslinti stebėjimu surinktą informaciją.

Įvairūs požiūriai, nuomonės, vertinimai, faktai masiškai gali būti renkami panaudojant *anketas* – tai toks tyrimo metodas, kai **į seriją tikslingai parengtų klausimų atsakoma raštu**. Ja siekiama išsiaiškinti anketuojamojo požiūrį į tiriamąjį reiškinį, santykį su juo.

Ypač reikšmingas šio metodo bruožas – galimas ir nesunkiai pasiekiamas didelis masiškumas. Tai leidžia padaryti apibendrinančias išvadas, nustatyti dėsningumus, išsiaiškinti svarbiausias sąlygas ar priežastis ir pan.

Tiriant įvairias pedagogines problemas, į anketos klausimus gali atsakyti ne tik pedagogai ar tėvai, bet ir moksleiviai. Gali būti ir tokių anketų, į kurias atsako tėvai, pedagogai ir moksleiviai (stereoanketos).

Yra tvirtinimų, jog, panaudojant anketas, labai svarbu laikytis tokių dvių sąlygų:

- 1) neperkrauti anketos klausimais;
- 2) klausimai turi būti visiškai aiškūs.

Ypač svarbu tinkamai suformuluoti anketos klausimus: jie turi būti logiški, lengvai suprantami (labai svarbu atsižvelgti į apklausiamųjų lygį),

juos turi vienodai suprasti ir klausėjas, ir respondentai, klausimai turi būti tarpusavyje suderinti, tinkamai išdėstyti.

Rengiant anketą, kartu tikslinga numatyti, kaip atsakymai bus apibendrinami – nuo to priklauso klausimų pateikimo ir galimų atsakymų forma. Numatant didelį anketų skaičių apdoroti kompiuteriu, reikia tai derinti su tos srities specialistu – programuotoju, matematinės statistikos specialistu.

Dažniausiai taikomos atviros anketos – šiuo atveju tiriamasis įrašo savo atsakymą. Uždarus tipo anketų būdingas bruožas – šalia klausimo pateikiami ir visi galimi atsakymai, respondentas tik pažymi vieną (ar kelis) jų. Tokių anketų medžiagą patogiausia statistiškai apdoroti. Gali būti ir mišrus tipo anketos, t. y. pusiau uždaros, kai derinama atsakymų parinkimas su papildomais įrašais.

Anketos būna anonimiškos ir pasirašytos, jos gali būti vienkartinės ir periodinės (po kurio laiko pakartojamos). Paprastai objektyvesnė informacija būna tada, kai pasirašyti nereikia.

Atsakymai į anketas paprastai parodo tik tiriamųjų nuomonę apie vieną ar kitą pedagoginį reiškinį ar faktą. Todėl, taikant tyrime anketas, galimas nemažas subjektyvumas (galimi net klaidinantys ar klaidingi atsakymai). Žinoma, čia daug priklauso nuo tyrėjo santykių su apklausiamaisiais. Todėl anketos nėra visiškai patikimas tyrimo metodas.

Į anketas panašus kitas raštu atliekamas tyrimo metodas – **testai**: tai **specialiai parengtos standartizuotos užduotys raštu ir jų sistemos, skirtos asmenybės savybėms ar jos išsilavinimui tirti**. Testai būna psichologiniai ir didaktiniai.

Psichologiniais testais tiriamos psichinės asmenybės savybės, jų lygis (suvokimas, atmintis, mąstymas, vaizduotė, valia ir pan., numatomas bendrasis protinis išsivystymas, inteligencija). Tokie testai pradėti kurti XX a. pradžioje. Turiningą jų apžvalgą pateikė J. Laužikas (15, p. 70-78).

Didaktiniais testais tiriamas žinių lygis (mokymosi rezultatai), išsilavinimas. Tokie testai, skirti žinioms tikrinti, intensyviai kuriami nuo XX amžiaus vidurio ir vis plačiau naudojami. Pastaruoju metu jie ypač plačiai taikomi per egzaminus (ir bendrojo lavinimo mokyklose, ir stojant į aukštesnias mokyklas, ir aukštesniosiose mokyklose, ir įvairaus pobūdžio profesinio rengimo bei kvalifikacijos kėlimo įstaigose). Vadinasi, didaktiniai testai – vienas iš mokymosi rezultatų tikrinimo metodų. Kai jie tinkamai

parengti, per trumpą laiką gaunama gana objektyvi grįžtamoji informacija, patikimai galima nustatyti besimokančiųjų žinių lygį.

Pastaraisiais metais Lietuvos mokyklose dažniausiai taikyti trijų tipų didaktiniai testai:

- 1) reikalaujantys savarankiško atsakymo (Svarbiausieji J. Tumo-Vaižganto kūriniai yra ...);
- 2) reikalaujantys parinkti atsakymą (A. Baranausko tėviškė: a) Panevėžys; b) Rokiškis; c) Anykščiai; d) Kėdainiai);
- 3) alternatyvaus atsakymo (Šventoji įteka į Nemuną. – Teisingai. Ne-teisingai).

1994 m. lietuvių kalba išleistoje “Pedagoginėje psichologijoje” plačiai kalbama apie testus (9, p. 455-540): aptariama testų esmė, jų tipai, kūrimo ir patikimumo klausimai, parinkimo, taikymo ir interpretavimo problemos.

Tik ką nurodyti testai vadinami trumpų atsakymų testais. Vadinamieji apybrazdos tipo (klausimai, reikalaujantys ilgų atsakymų) testai reikalauja mokėti taikyti, analizuoti, sintetinti, įvertinti, aptarti, argumentuoti ir pan. Pavyzdžiui, galima pasiūlyti išdėstyti savo nuomonę apie kurią nors plačią sritį (Antrojo pasaulinio karo priežastis, šiuolaikinę muziką ir pan.) ar konkrečius, apibrėžtus dalykus. Todėl jie paprastai reikalauja sudėtingo atsakymo, nemažai laiko ir atliekant, ir vertinant. Tačiau parengti apybrazdos tipo klausimus nesunku.

Iš viso, didaktiniai testai gali būti labai įvairūs, tačiau ir jie, kaip ir bet kuris tyrimo metodas, nelaikytini universaliais.

Savarankišku duomenų rinkimo metodu laikoma **mokyklos dokumentų analizė**. Įvairūs pedagoginės veiklos aspektai atsispindi mokyklos, klasių auklėtojų, veikiančių organizacijų, draugijų ir būrelių darbo planuose, posėdžių ir susirinkimų protokoluose, klasių žurnaluose, įvairiose ataskaitose, mokinių bylose ir jų atskiruose darbuose (pvz. rašiniuose), mokyklos ir atskirų mokytojų darbo tikrinimo aktuose, stebėtų pamokų užrašuose, direktyvinių organų nutarimuose ir kt. Tiriant įvairius dokumentus, galima įsigilinti į mokyklos, atskirų jos grandžių bei pedagogų darbo sistemą, išsiaiškinti tiek teigiamų, tiek ir neigiamų reiškinių mokyklose priežastis, patikslinti ar geriau pagrįsti kitais metodais surinktą medžiagą ir pan.

Monografinis mokinių tyrimo metodas – tai **kryptingas įvairių metodų taikymas, tiriant atskirų mokinių požiūrio, veiklos ir pan. kaitą**.

Pasirenkama keletas skirtingų mokinių, jie ilgesnį laiką stebimi, analizuojama jų veikla, mokymosi rezultatai, nuolat kalbamasi su mokytojais, klases auklėtoju, tėvais, pačiais mokiniais ir jų draugais, jie rašo pasiūlyta tema rašinius, savianalizę ir t. t. Monografinio tyrimo metodo taikymo rezultatas – tipingiausių mokinių charakteristikos. Šio darbo autorius, tyrinėdamas vyresniųjų klasių mokinių požiūrį į humanitarinius dalykus, taikė šį metodą (V. Rajeckas. Teigiamo požiūrio į humanitarinius dalykus ugdymas. – V., 1966. – P. 253-273).

Tiriant kurią tai ugdymo problemą, kad ir nesudėtingą, būtinai taikomas ir atitinkamos mokslinės (visų pirma pedagoginės) *literatūros studijavimo* metodas. Literatūriniai šaltiniai padeda išsigtinti į numatomą tirti problemą, suvokti jos esmę, apsibrėžti tiriamų klausimų ratą, numatyti tyrimo etapus, pasirinkti tyrimo metodus ir t. t. Tam, kad nebūtų “išradinėjamas dviratis”, svarbu žinoti, koku mastu ir lygiu ta problema jau iširta, kokie rezultatai ir pan. – tai elementarūs dalykai.

Pedagoginio eksperimento metodas

Labai reikšmingas naujų pedagoginių reiškinų ieškojimo (dėsningumų **atskleidimo, efektyvesnių mokymo bei auklėjimo sąlygų ir būdų, turinio aprobavimo ir pan.**) metodas – *pedagoginis eksperimentas*: tai **toks aktyvus ir kryptingas tyrinėtojo bandymas, kai nagrinėjamas specialiai sukeltas pedagoginis reiškinys, faktas, situacija** ir pan. Būdingiausi eksperimento tikslai – iširti reiškinio savybes, priklausomybę, raidą, ypatumus, todėl jis laikomas vienu iš pažinimo šaltinių. Jį galima kartoti, todėl galima lyginti gautus rezultatus.

Šiuolaikinėmis sąlygomis, reformuojant ir pertvarkant Lietuvos švietimą, visų pirma bendrojo lavinimo mokyklą, naujus dalykus, įvairias inovacijas, kitų šalių patirtį masiškai tikslinga taikyti ne kabinetuose apie tai pasišnekėjus, bet visų pirma patikrinus pedagoginiu eksperimentu. Šis tyrimo metodas labai efektyviai gali padėti nustatyti įvairius dalykus: kaip įdiegti kitų reikšmingą patirtį, patikrinti kitais metodais gautus duomenis, mokymo turinio, atskirų jo temų, vadovėlių prieinamumą, tarpdalykinių ryšių, ryšio su gyvenimu taikymo galimybes ir sistemą, išsiaiškinti darbo būdų ir mokymo metodų, jų derinių efektyvumą, mokinių mokymosi rezultatų tikrinimo ir vertinimo tobulinimo

galimybes, dorovinio auklėjimo turinį, metodus ir organizavimą atskirose klasėse ir t. t.

Yra įvairios pedagoginio eksperimento klasifikacijos. Labai dažnai jis klasifikuojamas pagal tikslą: konstatuojamuoju eksperimentu nustatoma pedagoginių reiškinių esama faktinė padėtis, o mokomuoju (pertvarkomuoju) – bandoma kas tai naujo; gali būti ir kontrolinis eksperimentas – juo patikrinama duomenų, išvadų, teiginių patikimumas, gautų pertvarkomojo eksperimento metu.

Pagal atlikimo sąlygas eksperimentas gali būti natūralus arba laboratorinis. Natūralus eksperimentas vykdomas tiesiog pedagoginiame procese, kuriais tai aspektais, kuriuos sąlygoja tikslai ir kiti tyrimo komponentai, ši procesą reorganizuojant. Šiuo atveju, bandant realizuoti kokią tai idėją, suformuluotą hipotezėje, stebimi vykstantys pokyčiai, jie fiksuojami, apibendrinami. Tuo tarpu laboratorinio eksperimento pagrindinis bruožas – tyrimas, vykdomas dirbtinėmis sąlygomis, naudojant laboratorijas, specialius įrengimus. Tokiu atveju yra geresnės sąlygos išbandyti tiriamąjį reiškinį, nes lengviau jį izoliuoti nuo kitų, pvz., tiriant atmintį mokantis.

B. Bitinas pateikia kiek kitokią eksperimentų klasifikaciją. Pagal bendrąją mokslinio eksperimento sampratą jis skiria klasikinę (kai nagrinėjamos ir lyginamos bent dviejų ugdymo sistemų funkcionavimas) ir vienos alternatyvos (kai tyrėjas formuluoja naują ugdymo idėją ir nori įsitikinti jos realumu) eksperimentą, pagal paskirtį – žvalgomąjį (kai idėja nauja, o tyrėjas nėra tikras, kad bus gauti teigiami rezultatai), modelinį (kai siekiama patikrinti parengto proceso varianto kokybę), aprobacinį (kai siekiama patikrinti, ar gauti rezultatai nesusiję su tyrėjo asmenybe) ir masinį (5, p. 87-92).

Paprastai išskiriami tokie trys pedagoginio eksperimento etapai:

- 1) hipotezės (prielaidos) iškelimas – tam pagrindą gali sudaryti pedagoginio proceso stebėjimas, atlikti tyrimai, sužinota kitos šalies patirtis, pedagoginės literatūros analizė; ja vadovaudamasis, tyrėjas ir organizuoja pedagoginį procesą, nagrinėja jo eigą ir rezultatus;
- 2) tyrimo metodikos sudarymas, t. y. numatymas, kaip bus vykdomas eksperimentas, kokie bus jo etapai, kaip bus tikrinami jo rezultatai, kokie bus parinkti objektai (eksperimentinės klasės);
- 3) bandymai įvairiose numatytose situacijose, jų tikslinimas, atsižvelgiant į eksperimento eigą, nuolatinė gaunamų rezultatų analizė;

4) išvadų, teorinių teiginių, numatomų tyrimų ar siūlymų, kokius klausimus toliau reiktų tirti, formulavimas.

Daugeliui pedagoginių eksperimentų būdinga tai, kad jų rezultatai lyginami su įprastu pedagoginiu darbu, jo rezultatais. Todėl ne retai pasirenkamos eksperimentinės ir kontrolinės klasės – pirmosiose dirbama pagal eksperimentinę programą, kontrolinėse – įprastai, jų rezultatai lyginami. Tačiau tokių klasių parinkimas yra kritikuojamas – juk skirtingai dirbant, būna ir skirtingi rezultatai. Todėl kartais tikslinga keisti eksperimentinių ir kontrolinių klasių statusą (kontrolinėse klasėse dirbama pagal eksperimentinę metodiką, eksperimentinėse – atvirkščiai). Bet pedagoginio eksperimento rezultatus gali parodyti ir ryškūs tiriamųjų asmenų pokyčiai (nauji elgesio bruožai, požiūrių kaita, žinių kokybės kaita ir pan.), ypač tais atvejais, kai eksperimentas organizuojamas keliose grupėse, apimant daugiau tiriamųjų.

Žinoma, ne visas naujas pedagogines idėjas galima tikrinti eksperimentu.

Teigiamos pedagoginės patirties apibendrinimas – tyrimo metodas

Jis užima ypatingą vietą pedagogikos mokslo raidoje, pedagoginiuose tyrimuose. Visuotinai žinoma, jog šis metodas daugelį dešimtmečių buvo vieninteliu pedagoginių idėjų šaltiniu.

Apibendrinant teigiamą pedagoginę patirtį, ir susiformavo pati pedagogika kaip mokslas. Todėl galima tvirtinti, jog ir šiandien tai ypač reikšminga pedagogikos mokslui faktų bei idėjų šaltinis.

Tiesa, tai iš esmės ne koks tai specifinis metodas (tik sąlygiškai teigiamos patirties tyrimą ir apibendrinimą galima laikyti tyrimo metodu) – tai daugiau tyrimo objektas. Mat, pedagoginės patirties tyrimas ir apibendrinimas vyksta panaudojant įvairius metodus, kuriuos ką tik aptarėme.

Pažymėtina, jog **kūrybingo mokytojo darbas žymia dalimi prilygsta mokslininko darbui** – jis, panašiai kaip ir mokslininkas, visą laiko ieško, bando, siekdamas kuo efektyviau organizuoti mokymą ir auklėjimą, pasiekti galimai geresnių rezultatų. Todėl savo darbą gali apibendrinti patys pedagogai, jeigu į jį žiūri moksliniu požiūriu, t. y. domisi pedagogine literatūra, savo darbą ir jo rezultatus lygina su paskelbtomis idėjomis bei išvadamis, su kitų pedagogine veikla ir rezultatais, ieško neišnagrinėtų ar mažai tirtų dalykų.

Būtina skatinti mokytojus ne tik kūrybiškai ieškoti, bet ir apibendrinti savo patirtį, ją skleisti. Tai jie gali padaryti skelbdami savo idėjas periodinėje spaudoje, dalyvaudami konferencijose, pasisakydami įvairiuose pasitarimuose ir pan. Nepragrįstai pastaraisiais metais atsisakyta pedagoginių skaitymų kaip teigiamos patirties sklaidimo formos (žinoma, tai galima ir kitaip pavadinti), organizuotų mokyklų, rajonų, respublikos mastu (jie net galėtų padėti, teikiant mokytojams vyr. mokytojo ir kt. vardus, nekalbant jau apie teigiamos patirties sklaidimo kaip vieno iš ugdymo tobulinimo šaltinių reikšmės, labai reikšmingą šiuo metu, pertvarkant Lietuvos mokyklą).

Gali (ir ne retai tai daro) kūrybingą mokytojų patirtį tirti bei apibendrinti ir pedagogikos mokslininkai. Dar daugiau. Norint tirti konkretų klausimą, susijusį su tiesiogine mokytojų veikla, teigiamos patirties tyrimas (ir kartu jos plėtojimas) yra tiesiog būtinas mokslinio darbo elementas arba etapas. Pvz., J. Laužikas, tirdamas mokinių pažinimą ir mokymo diferencijavimą, gana daug dirbo mokyklose (15). Taip darė daugelis kitų Lietuvos pedagogikos mokslininkų, taip pat ir šio darbo autorius.

Teigiama pedagoginė patirtis, reikšminga pedagogikos mokslo plėtotei, gali būti įvairi. Dažniausiai tai jau žinomų mokslui teiginių bei išvadų kūrybingas praktinis taikymas naujomis sąlygomis, naujais variantais. Atrasti visiškai naujus dalykus gana sudėtinga, nes per kelis šimtus metų yra sukauptas didžiulis pedagoginių idėjų bankas (ne retai skelbiami kaip nauji dalykai būna tai, kas pamiršta, ar nežinoma).

Duomenų apdoravimo metodai

Įvairiais tyrimo metodais surenkama paprastai gausi faktinė medžiaga. Tik ją reikiamai sutvarkius ir sugrupavus išryškėja tiriamasis reiškinys, galima daryti išvadas, apibendrinimus ir pan.

Tyrimo medžiaga apibendrinama **kiekybiniais** ir **kokybiniais** metodais.

Kai taikomi **kiekybiniai** metodai, tiriamąjį reiškinį galima apskaičiuoti ir apibūdinti procentais, išvesti vidurkius – tai gana paprasti ir suprantami, lengvai pritaikomi būdai. Tačiau pastaruoju metu vis plačiau taikomi matematinės statistikos metodai, kurie geriau padeda išryškinti esminius objekto požymius, įvertinti jų ryšius, nustatyti hipotezės pagrįstumą ir pan. Statistinių metodų taikymą labai palengvina elektroninės skaičiavimo ma-

šinos, kompiuteriai. Tačiau kiekybinė analizė dažniausiai reikalinga tik pačiam tyrėjui, nes padeda geriau suprasti nagrinėjamą dalyką. Tuo tarpu patys pedagoginiai reiškiniai bei veiksmi yra kokybiniai. Todėl kokybinė analizė paprastai daroma ir tyrimo pradžioje, ir jo pabaigoje, t. y. kokybinės analizės pagrindas tyrimo pabaigoje – kiekybinė analizė. Vadinasi, galutinės išvados taip pat turi būti kokybinės – kiekybiniai metodai tik padeda išryškinti bendrąsias pedagogines tendencijas. Beje, duomenų kiekybinė analizė gana plačiai, visapusiškai ir kvalifikuotai aptarta jau minėtame B. Bitino darbe (5, p. 135-233), kuris, tiesa, skiriamas edukologijos mokslų magistrantams ir doktorantams.

Labai plačiai pedagoginiuose tyrimuose taikomi **kokybiniai** duomenų apdorojimo metodai, kartais vadinami ir teoriniais duomenų vertinimo metodais. Kokybinei analizei panaudojama analizė (išskiriami būdingi surinktu duomenų požymiai), sintezė (duomenys grupuojami pagal bendrus požymius), sisteminimas (požymiai skirstomi į esminius ir neesminius), klasifikavimas (atskleidžiami reiškinių ryšiai ir nustatoma santykiai), lyginimas (nustatomi reiškinių bendrumas bei skirtumai), analogija (ieškoma reiškinių panašumo) ir pan. Tai reiškia, kad kokybinės analizės dėka visų pirma nustatomi įvairūs ryšiai tarp reiškinių, jų tarpusavio priklausomybę sukėlusios priežastys. Visa tai leidžia, taikant loginius samprotavimus, apibrėžti reiškinių esmę, nustatyti sąvokų turinį, formuluoti išvadas, dėsningumus, koncepcijas, praktinius darbus ir pan.

Vadinasi, kiekybiniai ir kokybiniai duomenų apdorojimo metodai vieni kitus papildo, todėl reikšmingi ir vieni, ir antri.

Pedagoginio tyrimo etapai (struktūra)

Pedagogikos, kaip jaunosios kartos ugdymo mokslo, būdingas bruožas – dviejų subjektų, t. y. ugdytojų ir ugdytinių (tėvų ir vaikų, mokytojų ir mokinių) įvairūs sąveikos aspektai. Tai iš esmės ir sąlygoja tiek pedagoginių tyrimų metodus, tiek ir pačią tyrimų struktūrą.

Pedagoginiam, kaip ir daugeliui kitų mokslo šakų tyrimams, būdingi keli etapai.

Tyrimo temos (problemos) nustatymas. Ją dažniausiai sąlygoja praktiniai poreikiai, susiję su tyrėjo interesais, jo požiūriais, o taip pat išryškėję ugdymo trūkumai, spragos ir pan. Juk pedagogika kaip mokslas visų pirma

reikalingas ugdymo praktikai, t. y. ji turi padėti pedagogams tobulinti kuriais tai aspektais patį pedagoginį procesą. Vadinasi, tyrimo temą renkančias, svarbu įsitikinti jos praktine svarba. Iš kitos pusės, būtina susipažinti su atitinkama mokslinė literatūra, siekiant išsiaiškinti, kuriuo mastu ir lygiu ta tema jau išnagrinėta.

Tyrimo uždavinių nustatymas vyksta lygiagrečiai su temos formulavimu, išgalinus į praktikos poreikius ir tos temos ištyrimo pobūdį pedagogikos teorijoje. Tuos uždavinius nustatant, visų pirma atsižvelgiama į tyrimo objektą, o taip pat į numatomą tyrimų bazę, metodiką, trukmę ir pan. Dažniausiai magistranto baigiamajame darbe nurodomi 3-4, daktaro disertacijoje – 4-6 uždaviniai. Pavyzdžiui, tiriant mokinių mokymosi rezultatų tikrinimo ir vertinimo tobulinimo galimybes, galima numatyti tokius uždavinius: 1) ištirti mokytojų, mokinių ir tėvų požiūrį į mokymosi rezultatų tikrinimą ir vertinimą; 2) išanalizuoti tikrinimo ir vertinimo tobulinimo paieškas pedagoginėje literatūroje; 3) ištirti teigiamą patirtį, vykdant tikrinimą ir vertinimą; 4) eksperimentu patikrinti naujus požiūrius į tikrinimo ir vertinimo organizavimą ir pateikti teorines išvadas bei praktines rekomendacijas.

Būtina suformuluoti **mokslinę hipotezę** – tai iš esmės tyrimo rezultatų numatymas, preliminarinis atsakymas į pasirinktą temą. Galimos ir kelios hipotezės – tada tyrimu bus siekiama įrodyti, kuri teisingiausia, kitos tyrimo metu gali atkristi. Dažniausiai hipoteze siekiama patvirtinti, papildyti, sukongretinti, naujomis sąlygomis pritaikyti ir pan. kitų tyrimų išvadas, rečiau – paneigti. Pavyzdžiui, taikant didaktinių žaidimų panaudojimo efektyvumą pradinėse klasėse, hipotezė gali būti tokia: šis metodas skatina domėjimąsi mokymo medžiaga, įvairina ir lengvina mokymąsi, didina mokytojo ugdomąją įtaką.

Tolesnis etapas – **tyrimo programos sudarymas**. Ją rengiant, visų pirma numatomi tyrimo etapai – kas ir kada bus daroma: kada ir kaip bus renkama medžiaga, koks ir kada bus vykdomas eksperimentas, kada jis bus kartojamas ir pan. Suprantama, vykdant tyrimą, ypač kai jis tęsiasi ilgesnį laiką, ši programa kiek tai keičiasi, tikslinama.

Tyrimo metu, taikant įvairius metodus, realizuojant numatytus uždavinius, renkami duomenys, vykdomas eksperimentas. Pradžioje galimas bandomasis tyrimas, dar vadinamas konstatuojamuoju eksperimentu. Tai pa-

deda geriau numatyti ir tikslingiau organizuoti visą tyrimą, lengviau išskirti svarbiausius tyrimo komponentus, jį koreguoti.

Paskutinis etapas – **duomenų apdorojimas ir išvadų formulavimas**. Surinktą medžiagą būtina susisteminti ir sutvarkyti, panaudojant atitinkamus duomenų apdorojimo metodus, siekiant, kad ji patikimai patvirtintų ar paneigtų vieną ar kitą hipotezę, padėtų suformuluoti išvadas, pasiūlymus, metodines rekomendacijas. Pastarosios tiesiog būtinos – jos kaip tik ir turi padėti mokytojams tobulinti kuriais tai aspektais ugdymo procesą.

Baigiant trumpą pedagogikos mokslinio tyrimo ir jo metodų aptarimą reikia pasakyti, kad elementarus jų apibūdinimas pateikiamas daugelyje pedagogikos vadovėlių ir mokymo priemonių (3, p. 76-92; 6, p. 12-24; 12, p. 142-154; 14, p. 32-40).

Užduotys: Panagrinėkite, kodėl pedagoginiai moksliniai tyrimai yra gana sudėtingi.

Nurodykite, kurie ir kodėl yra efektyviausi duomenų rinkimo metodai.

Pareikškite savo nuomonę apie pedagoginio eksperimento svarbą, jo galimybes, tobulinant ugdymą.

Pasakykite savo požiūrį į teigiamos pedagoginės patirties tyrimą ir apibendrinimą.

Nurodykite skirtumus tarp teigiamos patirties tyrimo ir pedagoginio eksperimento.

Paaškindite, kuo reikšmingi pedagoginiams tyrimams statistiniai metodai.

Literatūra

1. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata. – V., 1998.
2. Bajoriūnas Z. Šeimos edukologija. – V., 1997.
3. Bitinas B. Bendrosios pedagogikos pagrindai. – V., 1990.
4. Bitinas B. Ugdymo filosofiniai pagrindai. – V., 1996.
5. Bitinas B. Ugdymo tyrimų metodologija. – V., 1998.
6. Bitinas B., Rajeckas V., Vaitkevičius J. Bajoriūnas Z. Pedagogika. – V., 1981.
7. Černius V. J. Mokytojo pagalbininkas. – V., 1992.
8. Černius V. J. Tėvų ir mokytojų pagalbininkas. – K., 1997.
9. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994.
10. Grabauskienė A. Darbinis auklėjimas šeimoje. – K., 1988.
11. Grendstad N. M. Mokyti – tai atrasti. – V., 1996.
12. Jakavičius V. Žmogaus ugdymas. – Klaipėda, 1998.
13. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. – K., 1993.
14. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. – K., 1987. – T. 1.
15. Laužikas J. Mokinių pažinimas ir mokymo diferencijavimas, – K., 1974.
16. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. – V., 1998. – Nr. 67.
17. Lietuvos švietimo koncepcija. – V., 1992.
18. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos. Projektai. – V., 1994.
19. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos. I-X klases. – V., 1997.
20. Maceina A. Pedagoginiai raštai. – K., 1990.
21. Pukelis K. Edukologija: kas tai? // Pedagogika, 38. – V., 1999. – P. 3-13.
22. Pukelis K. Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos. – K., 1998.
23. Pukelis K. Mokytojų rengimas ir tautos kultūra. – K., 1995.
24. Ozmon Howard A., Craver Samuel M. Filosofiniai ugdymo pagrindai. – V., 1996.
25. Rajeckas V. Asmenybės raida ir ugdymas. – V., 1995.

26. Rajeckas V. Lietuvos švietimo sistema // Pedagogika, 28. – V., 1992. – P. 56-100.
27. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – K., 1999.
28. Šalkauskis S. Pedagoginiai raštai. – K., 1991.
29. Šernas V. Profesinė pedagogika. – V., 1995.
30. Tautinė mokykla. Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija. – V., 1989.
31. Tapperwein K. Menas mokytis nepavargstant. – V., 1998.
32. Uzdila J. Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje. – V., 1993.
33. Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. – V., 1995.

ISBN 9986-869-50-1

Vladas Rajeckas
Pedagogika – ugdymo mokslas ir menas

Tir. 150 egz. 4,75 sp. l. Užsak. Nr. 76
Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas,
Studentų g. 39, LT-2034 Vilnius
Rinko, maketavo ir spausdino VPU leidykla,
T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius
Kaina sutartinė